

BAJAI HONPOLGÁR

2013. február

XXIV. évfolyam 2. (267) szám

Ára: 250 Ft



Kék óra Fotó: Ligeti László

A tiara árnyékában

A görög mitológia szerint az istenek atyja, Zeusz a földi lényeket a halhatatlanok sorába emelheti. Nos, a nagy művészek is rendelkeznek azzal a képességgel, hogy a múltó emlékü személyeket a földi halhatatlansággal ajándékozzák meg. II. Gyula pápa – eredeti nevén Giuliano della Rovere – kétségkívül súlyos, sőt nagy érdemü történelmi személyiség. Az Itáliát előzőnlő milliányi turista mégsem hallana a reneszánsz leghatalmasabb egyházfejedelméről két gigászi alkotóerejú művész közreműködése nélkül. A San Pietro in Vinciliba elzarándokló idegen útikönyvből tudja meg, hogy a roppant indulattól feszülő

Mózes-szobor, mely a képfaragás egyik csúcsteljesítménye, eredetileg a pápa síremlékére készült. A Firenzében járó és az Uffizit felkereső műértőt pedig II. Gyula portréja nyűgözi le. Raffaello remeke szinte megbűvöli és mágnesként vonzza a belépőt annak ellenére, hogy a terem bővelkedik kiváló festményekben. Az arckép a már hetvenedik évéhez közeledő, kissé megfáradt főpapról készült; a szelíddé enyhült vonások alatt azonban egy hatalmas egyéniség vasakarata feszül.

A jellemeszilárdság részben genetikai adottság, ám a főpásztor karakterét jórészt viszontagságos életútja edzi acélossá. Egy-

házi pályája ígéretesen indul. Az alacsony rangú ferences szerzetest pápává avanzsáló nagybátyja, IV. Sixtus huszonnyolc éves korában bíborossá nevezi ki. Élete e szakaszán már megmutatja biztos műértését és bőkezű mecénásnak bizonyul. Mikor azonban Rodrigo Borgia 1492-ben elnyeri a pápai méltóságot, sanyarú évek sorscsapásai zúdulnak Rovere bíborosra. A spanyol Borgiák úgyszólván zsigeri ellenségei családjának, és VI. Sándor pápa nem késlekedik sújtó hatalmának felhasználásával. Csak jószerencséje menti meg egy gyilkos merénylettől, és ezután sietve menekül el VIII. Károly francia király udvarába.

Közel egy évtizedet tölt kényszerű számkivetésben. Mikor 1503 nyarán VI. Sándor (valószínűleg megmérgeztetve) elhunyt, visszatér Rómába. Mivel a spanyol-francia szövetség bíborosai és Itália főpapjai nem tudnak megnyugtató kompromisszumra jutni, átmeneti megoldásként Siena érsekét választják pápává. A már halálosan beteg III. Pius a valószínű feltevésnek túl hamar tesz eleget. Huszonhat napi regnálás után végleg leadja Szent Péter kulcsait. Az interregnumnak tekinthető idő alatt a bíborosok elméje megvilágosodik, és 1503 októberének végén Giuliano della Roverére ruházzák a főpásztori méltóságot. A hatvanéves főpap lelkét hatalmas transzcendens és evilági becsvágy feszíti. Az első törekvés nyilvános jeleként kiad egy, a pápai átok mennykövével terhes bullát a simonia büntette ellen. Minden olyan konklávé, melyben a bíborosok földi javakért és kedvezményekért választanak pápát, érvénytelennek nyilvánít. A szentségárulással (ez a simonia magyar megnevezése) kijelölt személyt e végzés eleve letaszítja vatikáni trónusáról. A tiszteletre méltó, az egyházi hivatalok tekintélyét visszaállítani kívánó bulla egy évtized múltán majd bombaként robban. Másrészt bebizonyosul, hogy II. Gyula az egyházi államnak is harcos fejedelme. Szükség esetén páncélt öltve, kardot ragadva küzd a megtépázott területű Vatikán-állam határainak visszaállításáért.

Első feladata a Borgiákkal való leszámolás. VI. Sándor fia, Cesare Borgia az év októberében még birtokolja katonai ereje teljességét. Az egyház főkapitánya és több ezer főnyi, pontosan fizetett, jól felfegyverzett, gazdájához hűséges zsoldos sereg parancsnoka. Ereje teljében a róka ravaszágával és a farkas vérszomjával uralkodik romagnai hercegségében. Két hónap sem telik el, és II. Valentino (így nevezik őt Itáliában) a Borgia-torony tömlöcében elmélkedhet a világ dicsőségének mulandóságáról. A fölnyes intellektusú pápa könnyedén bánik el a reneszánsz leghírhedtebb cselészövőjével, a rászédés mesterével.

II. Julius – ez a pápa hivatalos neve – mindössze tíz évig terelgeti pásztorbotjával nyáját. Jellemző zsenialitására és a kor felfokozott élettempójára, hogy mit végez el e szűk évtized alatt. Miután visszaállítja, sőt gyarapítja államát, szerepet vállal az ún. cambrai-i liga megszervezésében. A Franciaország, Spanyolország és Német-Római Császárság erejét egyesítő szövetség a hatalmaskodó Velencét rendszabályozza meg. Ezt követően fogalmazza meg a „Ki a barbárokkal Itáliából!” jelmonda-



Raffaello: II. Gyula pápa

tát, mely a milánói hercegséget elfoglaló franciák kiűzésére buzdít. A szentanya e vállalkozása ugyan kudarcot vall, de szándéka éltető eszme marad a félsziget 19. századi egyesítéséig.

Évszázados mértékkel mérve a politikus műve csak álnokul változékony víztükörre rajzolt hullámvonal. Maradandók viszont a reneszánsz egyházfejedelem által megrendelt műrekek. Ő bírja rá a szabódó, sőt ellenkező Michelangelót a Sixtus-kápolna mennyezetfreskóinak megalkotására. Raffaello Santit pedig a vatikáni stanzák falait borító freskók megkomponálásával és festésével bízta meg. A két művész megajándékozta a világot a piktúra soha utol nem érhető remekműveivel. II. Gyula nevéhez fűződik a Föld leghatalmasabb és számos mesterművel ékes főtemplomának, a San Pietrónak megalapozása. A gigantikus építményt természetesen csak több emberöltő múltán koronázza meg a Michelangelo tervezte kupola, a fő érdem mégis a mű megálmodójáé.

Ötszáz éve, 1513 januárjában az emberfeletti energiájú aggastyán már súlyos beteg. Hetvenéves, és a 16. században ez az életkor rendkívül magasnak számít. A tevékeny szellem még hatalmas álmokat szőne, de a gyarló test erői végleg elapadtak. Lankadtan fekszik lakosztályában, tekintete reménytelenül bolyong a rövidesen katafalkká váló nyoszolya mennyezetén. Pedig a halálos ernyedés végzetes óráiban az életművét fenyegető új veszéllyel kell szembeszállnia. Az előző évben ugyanis bevonult Rómába a potenciális utód, az esztergomi bíboros, Bakócz Tamás.

Bár minden oka megvolt arra, hogy ki mondja azokat a keserű szavakat, melyeket egy regényíró a szájába ad: „Úgy lát-

szik, rossz bőrben vagyok, már vonulnak a dögkeselyűk!” – valójában a magyar főpap hivatalos meghívásra érkezik. A pápa 1512-ben összehívja a lateráni zsinatot. Sürgető ok készteti erre, az ellenséggé vált francia király Pisában ellenzsinatot toboroz össze. Fennáll az egyházszakadás veszélye. Az európai papi fejedelmeket éles szemmel felmérő II. Gyula jogosan tarthatja alkalmas eszköznek a kíméletlenül erőszakos Bakóczot a szakadár bíborosok észre térítésére. Erre utal levelének záró mondata: „Főtisztelendőségedet úgy várják Rómába, mint a Messiást, mert egyedül tartják képesnek arra, hogy az Egyház hányatott hajóját az üdvösség révpártjára vezesse.” Más vonatkozásban azonban ambivalens érzelmek között hányódhat, hiszen Szent Péter székében már nem lenne kívánatos örökös az esztergomi érsek. Így valószínűsíthető az ellentmondó nyilatkozatok létjogosultsága.

Bakócz Tamás bevonulásának külsőségei kétségtelenné teszik, hogy előre megfontoltan maradandó hatást kívánt gyakorolni az Örök Város lakóira. A spektakuláris rendkívüliségét mutatja, hogy II. Gyula elrendeli: a menet útvonala a vatikáni palotát érintve haladjon. Saját szemével kívánt meggyőződni a mohó ungarese legendás díszpompájának nagyszerűségéről. Bakóczot székvárosának pannóniai neve után Strigonióként is emlegetik. Az átkezesztelés megfelel a humanisták divatjának, akik gyakran változtatják nevüket latin hangzásúra.

Strigonio kardinális bevonulása valóban megfelelt a felfokozott várakozásnak. A primás csodásan gazdag öltözetű familiárisai szemléltetik a magyar arisztokrácia fényűzését. A rómaiak különös figyelmet szenteltek a menet negyven öszvéreinek. A nehéz léptű jószágok sejtethették, hogy a hátukat fedő lepel alatt súlyos bőriszákok rejtőznek. A jó körmőciek, Mátyás király aranypénzei, Európa-szerte megbecsült fizetőeszközök. A bámészkodóknak voltak elképzelései a szattyánzacskók tartalmáról.

Mielőtt szemügyre vennénk a menet közepén haladó kardinálist, tekintsük át a főpap múltját.

A feudalizmus közismerten vízszintes rétegződésű társadalom. A határfelületek áttörése, a felsőbb osztályba emelkedés lehetősége ritka kivétel. Nos, ez megadatik az erdődi bognár 1442-ben született gyermekének. (A község mai neve Erdut, és Eszék közelében, a Duna-híd nyugati végénél fekszik.) A jobbágyfiú tehetségét prépost rokona ismeri fel, így karrierje papi hivatás felé indul. Tanulmányait Krak-



Bakócz Tamás

kóban kezdi, majd itáliai egyetemen folytatja. Nyelvtudást, teológiai és jogi ismereteket, továbbá humanista műveltséget szerez. Pályája akkor ível igazán magasra, mikor 1483-ban Mátyás király titkárává szerződött és legbizalmasabb tanácsadójává fogadja. Egyházi emelkedésének mérföldköveti: 1491. – egri érsek, 1498. – esztergomi érsek, 1500. – elnyeri a bíborosi kalapot. Bár az esztergomi stallum eleve tetemes jövedelemmel jár, a főpap megkezdte azt a birtokszerző tevékenységet, mely 1512-re az ország leghatalmasabb oligarchájává fogja tenni.

Először csak az apátságok és püspökségek javainak elkonfiskálásával foglalkozik. Később azonban a vagyonszerzés új módszerét fundálja ki. Mivel betekinthes a királyi kancellária okmányaiba, kikeresi azokat a földesurakat, akik utód hiányában magvaszakadt család sarjadékai. A fűre eszű és élelmes érsek felkeresi a címerpajzsuk felfordítására ítélt urakat és örökbe fogadó végrendelet adására készíti őket. Ellenszolgáltatásként kölcsönt ad, gondozza és egyengeti ügyeiket, nagyúri oltalmába veszi az elöregedetteket.

Az örökségvadász primás nem apró vadakat hajt fel, első kliense Ellenbach János, aki 22 egész és 22 rész jobbágy falut hagyományoz jötevőjére. További örökhatyok: Csupor István, Szécsi Tamás, Roh András és Henning András. Megkísérelti Zrínyi Miklós javainak bekebelezését is (a szigetvári hős rokonáról van szó), ezúttal azonban pórul jár. A horvát gróf kemény markából nem tudja kiszakítani birtokait.

Az érsek erkölcstelen vagyonszerző üzelmei ellentétesek a feudális joggal is. A földbirtok és a rajta lévő ingatlanok a korona tulajdonai, így a család kihalása után a király rendelkezik felettük. Ezt az alapel-

vet nem érvénytelenítheti egy öröklési, tehát magánjogi szerződés. Mátyás halála után csak az erélytelen és hanyag Jagellók alatt vált lehetővé a korona jogainak ilyen kijátszása. Természetesen feltehető a kérdés, mi hajszolta a bíboros mohó gazdagodási törekvését? Egyszerű magyarázat lenne, hogy a szédületes tempóban tollasodó parasztfiú lelkét megszállta Mannon ördöge. Nem zárhatjuk ki a kincsekben dúskálás gyönyörének élvezetét sem. Valószínű azonban, hogy messzebb tekint és a Vatikánban vezető aranyhidat építgeti. Feltűnő ugyanis, hogy itáliai kapcsolatait főpapi rangra emelkedése óta folyamatosan fejlesztgeti. A bíborosi kalapot Velence pártfogó ajánlásának köszönheti. 1507-ben a Vatikánt környékezi meg, és II. Gyula a buzgón tüsténkedő kardinálist a konstantinápolyi pátriárka címével tünteti ki. Ez formailag a nyugati egyháznak a pápát követő első rangja. Az egykori bognárfiú azonban tudja, hogy ezúttal hamis pénzzel fizették ki. A titulus tartalma kiürült, hiszen a bizánci Hagia Sophia kupoláján már fél évszázada török félhold hirdeti az oszmán dicsőséget.

Térjünk vissza az 1512-es római bevonuláshoz. A főszereplő Strigonio nem fiatalabb a Vatikán főpásztoránál. Ám fizikuma töretlen erejű, szellemében magasra törő ambíció, hatalmas energia feszül. Számíthat több itáliai kardinális barátságos jóindulatára. Erőszakos természetét simulékony diplomácia leple alá tudja rejteni. Továbbá kézzelfogható eszközei vannak a tétova akarat maga felé hajlítására. A reneszánsz fővárosává alakuló Róma kiemelkedő érdemű mecénásai a bíborharisnyás főpapok. A műpártolás bizony költséges szenvedély, így a fényes egyháznagyi paloták gyakori vendége a nyűgös pénzhiány. Kardinál Strigonio viszont pátriájában az aranycsinálás mesterének bizonyult. Bűvészkedésének termékei most az otthonul választott reggioi kardinális palota fülkéiben lapulnak.

A simonia szemérmes természetű, jótékony homályt kedvelő csalárdság. Arról, hogy Bakócz bíborosának tartalma arany-csermelyekké válva merre csörge-dezett, nincs adat. Azt azonban, hogy az esztergomi primást esélyes pápajelöltnek tartotta a közvélemény, feljegyezték. A bíborosi kollégiumon belül érvényesülő tekintélyét mutatja a következő tény. A II. Gyula halálát követő interregnum idején őt, Riario és Farnese bíborosokat jelölik ki az egyházi állam kormányzására.

A kardinálisokat elvben transzcendens sugallatok irányítják szent Péter utódjá-

nak megválasztásakor. A valóságban azonban igen sok evilági szempont is befolyásolja őket voksuk leadásakor. A kérdés vizsgálatánál Fraknoi Vilmosnak, a tudós történésznek eseményleírását aligha mondhatjuk ellenségesen elfogultnak. A címzetes püspök részletesen számol be arról, hogy a német-római császár és minden jelentős európai uralkodó protezsál egy-egy jelöltet. Továbbá ír arról, hogy Velence nyíltan pártfogolja Bakócz Tamást, valamint azt, hogy olasz bíborosok is egyezkednek előzetesen II. Gyula utódjáról. Valószínű, hogy a végeredményt a haldokló szentatya is befolyásolhatta. Életerejére utolsó fellobbanásával magához rendeli az olasz főpapokat, és emlékeztükbe idézi a tíz éve kiadott bulla simoniára vonatkozó szankcióit.

A Vatikán urából 1513. február 21-ének éjszakáján száll el a lélek. A konklávé március 10-re hívják össze. Mivel mindössze 25 választó közül 18 olasz, nyilvánvaló, hogy a vatikáni trónus új gazdáját az ő egyetértésük képes csak beiktatni. E körülmény még nem jelenti azt, hogy Strigonio terve zátonyra futott. Számít ugyanis itáliai kollégái előzetes ígéretére. Az első szavazás alkalmával Valenciai János 13, Bakócz Tamás 8 voksot kap. A második helyezés még nem kudarc, hiszen Giovanni de Medicinek csupán egy szavazat jut. Másnapra azonban átrendeződnek a frontok. A konklávé ún. „fiatal” és „öreg” kardinálisok csoportjára oszlik. Mivel a számbeli fölény az ifjúságé, a koros főpapok beadják derekukat és március 11-én Medicit választják pápává. Az új szentatya Lorenzo de Medicinek, az II Magnificónak másodsülött fia.



Raffaelo: X. Leó pápa két bíboros unokaöccsével

X. Leó megválasztásában – ezt a nevet veszi fel a pápa – valószínűleg szerepet játszik egy lappangó indok is. A reneszánsz szülővárosa Firenze volt. A vezető szerepet azonban a 16. század elejétől Róma veszi át. Itt telepedik le a három művészóriás közül Michelangelo és Raffaele. Megbízásuk zömét a Vatikántól kapják, és remekművek sorával gazdagítják a katolikus egyház fővárosát. Követendő példát látnak a pápa művészetpártolásában a kuriális bíborosok és a római előkelőségek is. Paloták, emlékművek, szökőkutak, díszlépcsők pompás látványa gyönyörködteti a szemet. A nagyszerű fellendülés II. Gyula trónra lépésével felgyorsul. Kérdés, hogy a barbárnak tartott

Bakócz – humanista műveltsége ellenére – folytatná-e elődei bőkezű mecénási gyakorlatát? Lehetséges, hogy a voksok koncentrációját ezek a nacionalizmus sivár önzését meghaladó szempontok is irányították.

Bakócz Tamás emlékét nem ápolta figyelmes gonddal a magyar történelmi tudat. Amennyiben a kor mélyébe pillantunk, mégsem tagadható meg tőle a paraszti őserje és merészége iránti tisztelet. Az arannyal futtatott jobbágyi fufang – nem is esélytelenül – kísérletet tett a tiara megszerzésére. Jól tájékozott az itáliai viszonyokban. Tudnia kellett, hogy több tucat olasz arisztokrata család van, akiknek ősei ültek a pápai trónon, így természetes előjoguknak tekintik, hogy e

méltóságra pályázzanak. Ugyan mekkora esélye lehet velük szemben egy jobbágyorsban született, csupán a saját erejéből bíborosi rangra emelkedő közembernek? A forgandó szerencse azonban megcsillant egy pillanatra, és az erdődi pórivadék merész kézzel megragadja a sors kerekét. Bár kudarcot vall, nem vitathatjuk el tőle a heroikus kísérletet megillető elismerést. A szerencsés vetélytársat, X. Leót főként származása emeli a vatikáni trónra.

Koronázásakor csak harminchét éves; mindössze öt és fél hónappal éli túl az esztergomi magányába megkeseredetten visszavonult és 1521-ben elhunyt aggastyánt.

Dr. Dániel József

De Ruyter-évforduló Hollandiában

Az alábbi cikk szerzője a bajai III. Béla Gimnáziumban érettségizett. Ezt követően a közgazdasági egyetemet elvégezve diplomáciai pályára lépett, és már közel négy évtizede áll a külügyminisztérium szolgálatában. Washingtonban követségi tanácsos volt. Nagykövetségként London és Hollandia után jelenleg Svédországban képviseli hazánkat. Mindig fontosnak tartotta, hogy külföldön élő magyarjaink a követséget a haza üzenetét hordozó szigetnek tekintsék. A nemzeti ünnepeken rendezett fogadások meleg légköre nagyban járult hozzá a nemzeti összetartozás érzésének fenntartásához.

A cikket a Svédországban élő magyar protestáns közösség Új Kéve című lapjának felkérésére írta. Közöljük az újság szerkesztőségének bevezetését, mely megvilágítja a 17. századbeli történelmi esemény előzményeit.

„Az 1671-81 közötti magyarországi ellenreformáció idején 1674. március 5-én több mint 700 protestáns hitvallót idéztek a Pozsonyban felállított különbíróság elé: mintegy 300 pap, tanító jelent meg a tárgyaláson. A bíróság felségsértéssel, hazaárulással, a katolikus egyház megsértésével vádolta őket, egyben követelték »bűneik« beismerését és áttérésüket is. A kínzások és kegyetlenségek többeket megtörttek, akiket azután »kegyelemből« gályarabságra ítélték.

A legállhatatosabbakat kisebb csoportokban várbörtönökbe vitték. 42 papot Nápolyba hurcoltak, de közülük csak 32 maradt életben, akiket eladtak gályarabnak. Sorsuk nagy visszhangot keltett Európa protestáns országaiban. Gyűjtés indult kiszabadításuk érdekében, és ez többszöri kísérlet után végül Hollandiának sikerült 1676. február 12-én.

A személyenként 100 talléros váltságdíjat a bécsi holland követ fizette ki, és maga Michael de Ruyter admirális ment értük Nápolyba, hogy levetesse róluk a bilincset és holland hajóra szállíttassa őket. »Sok győzelmet vívtam életemben minden rendben ellenségeim felett, de az én legfényesebb diadalom, mellyel Krisztusnak ártatlan szolgálait az elviselhetetlen terhek alól kiszabadítottam« – ezek voltak a holland tengernagy híres szavai. (A hamis perrel kezdődött szenvedéseik leírása még 1676-

ban, Halléban megjelent két volt gályarab prédikátor: Tobias Masnicus és Jan Simonides tolmácsolásában.)

A gályarabok debreceni emlékművét egy gazdag debreceni özvegyasszony kezdeményezésére 1895-ben állították fel. Az emlékművet – mintegy bocsánatkérő gesztusként – 1991. augusztus 18-án II. János Pál pápa is megkoszorúzta.”

* * *

Egy magyar diplomata számára mindig fontos és sokszor felemelően izgalmas is hazája és az állomáshelyéül szolgáló ország történelmi kapcsolatainak megismerése, az emlékek ápolása és a régmúlt eseményeinek felelevenítése, különösen ha azoknak a mai nap számára is akad mondanivalója.

Londoni magyar nagykövetségként megismerkedtem Skóciai Szent Margit, az Árpád-házi magyar királyi sarj életével. Az egyházi naptárban neki szentelt novemberi napon a 2000. évben rá is emlékezve ünnepeltük meg az 1200 főnyi hallgatósággal megtöltött Westminster Katedrálisban a magyar államiság ezredik és a kereszténység kétezredik évfordulóját magyar ökumenikus istentisztelet keretében. A mai Hollandiában és Belgiumban máig tisztelettel őrzik „magyarországi Mária” (Maria van Hongarije) emlékét, aki II. Lajos özvegyeként Németalföld kormányzójává vált a mohácsi csatavesztést követő időszakban.

A holland-magyar történelmi kapcsolatok fontos elemeit képezik az évszázadokon keresztül ott tanuló magyar peregrinusok, protestáns teológiai hallgatók. További kapcsolatot teremt a két nemzet között a Nápoly előtt 1676-ban horgonyt vető holland flotta parancsnokának, Michiel Adrienszon de Ruyternek sziklaszilárd erkölcsi következetességű magatartása. Az admirális kikényszeríti, hogy az osztrák szövetséges visszaadja 26 gályarabságra ítélt magyar prédikátor szabadságát. Ruyter egyike a hadtörténelem legnagyobb formátumú tengernagyjainak. Nevét a történetírás Andrea Doriával és Horatio Nelsonal állítja egy sorba.

A február 11-i évfordulóról a hollandiai magyarok évente megemlékeznek. A prédikátorok kiszabadításának 325. évfordulóján (2001-ben) Orbán Viktor miniszterelnök is koszorút helyezett el a tengernagy földi maradványainak helyet adó kriptában, az amszterdami Nieuwe Kerkben.

Az admirális születésének (1607. március 24.) 400. évfordulóját még a saját történelmükkel általában kevésbé foglalkozó hollandok is méltóképpen meg kívánták ünnepelni. Kellő időben országos emlékbizottságot hoztak létre a királyi udvar, a kormány, a haditengerészet kijelölt vezetőinek, illetve a család egyenes ági leszármazottainak, köztük a Magyarországon többször járt Frits de

Ruyter de Wildt részvételével. A Hágában működő nagykövetek közül hárman kaptunk meghívást az igen rangos testületbe. A dán nagykövet asszony (aki hozzám hasonlóan jelenleg éppen Stockholmban képviseli hazáját) meghívását az indokolta, hogy a Hollandia számára oly fontos Hanza kereskedelem tengeri útvonalainak nyitva tartásáért felelős holland flotta éppen a svédek ellen segítette ki a X. Károly Gusztáv által szorongatott dánokat, amikor is 1658 októberében áttörte Koppenhága blokádját. A brit nagykövet sajátos, iróniát sem nélkülöző helyzetben volt, mivel őt az akkori fő ellenféllel, Angliával több-kevesebb sikerrel vívott három tengeri háború miatt hívták meg, nem feledve persze azt sem, hogy napjainkban a brit és holland haditengerészt között igen szoros az együttműködés. Igazán pozitív és napjainkban is aktuális tartalommal a magyar nagykövet meghívása bírt, hiszen magyar részről de Ruyter sikeres és nemes tettet ismertük el, amikor is kiszabadította a hitükért rabságba vetett prédikátorokat.

A hágai magyar nagykövetség – a méltó megemlékezés mellett – elsősorban arra kívánta kihasználni az évforduló kínálta lehetőségeket, hogy minél ismertebbé tegye az admirálisnak a holland közönség által kevésbé ismert, magyar vonatkozású érdemeit. Ennek megfelelően információkkal és háttéranyagokkal láttuk el a témával foglal-

kozó holland múzeumokat, illetve kutatókat, és a 26 gályarab kiszabadításáról magam is említést tettem különböző előadásaimban, interjúkban, illetve találkozóimon, többek között a miniszterelnökkel és holland politikai, parlamenti vezetőkkel.

A magyar vonatkozású kapcsolat hangsúlyosabbá tételét már csak azért is kedvezően fogadták, mert a tengernagy tevékenységének megítélése a holland közvélemény egy részénél nem feltétlenül volt kizárólag pozitív. Sokan elfeledkeztek arról, hogy de Ruyter egy 17. századi nagyhatalom haditengerésze volt, akinek feladatául szabták a szabad kereskedelmi hajózás feltételeinek biztosítását, így a tengeri útvonalak nyitva tartását és megtisztítását az észak-afrikai kalóztól. Megvesztegethetetlen szigorúságú honfitársai viszont felrótták neki, hogy szemet hunyt az Afrika lakóinak kárára folytatott rabszolgakereskedés felett. Az admirális emberi nagyságát, erkölcsi tartását és vallásos meggyőződését ugyanakkor kiválóan bizonyítja a magyar prédikátorok kiszabadításának következetesen végigvitt, nemes cselekedete. Életrajzírója, Brandt tiszteletes jegyezte fel róla: „Az admirális megvetette a nagy megosztottságot a keresztények között, és vallási békére vágyott. Gyűlölte azt, ha elítélték, üldözték a más-ként gondolkodó hívőket és azokat, akik a keresztény hiten kívül álltak.”

A 2007-es év során számos megemlékezésre került sor Hollandia-szerte. A február 11-i évforduló alkalmából a magyar nagykövet adott díszebédet a de Ruyter család tagjai és rangos holland vendégek részvételével. Márciusban Vlissingen városában került sor az emlékévé megnyitójára Beatrix királynő jelenlétében. A nagytemplomi ünnepély előadója beszédében kitért a magyar prédikátorokra is. Hágában, Amszterdamban és sok más városban kiállítások mutatták be a tengernagy életét, benne a magyar epizóddal. Július elején nagyszabású nemzetközi flottafelvonulásra került sor Vlissingenben, és a kikötő bejáratánál lévő de Ruyter-szobornál emléktáblát helyezett el a hollandiai magyar protestáns közösség, amelynek vezetői, élükön Tüski Istvánnal és családjával, illetve Tóth Miklóssal, oly sokat tettek azért, hogy a tengernagy bátor cselekedete mind szélesebb körben ismertté váljon.

A 26 magyar prédikátor kiszabadítása jelentős lépés volt a tolerancia, a vallásszabadság kivívásának folyamatában Magyarországon is. Érdemes megemlíteni, hogy talán ezen elvek jegyében is került sor arra, hogy 1991-es magyarországi látogatása során, a debreceni nagytemplomból kijövet, II. János Pál pápa virágot helyezett el az 1895-ben emelt de Ruyter-emlékoszlopon.

Szentiványi Gábor

A Türr István Múzeum iparművészeti gyűjteménye

Az európai iparművészeti gyűjtemények, műiparmúzeumok alapítása az 19. század második felében közgazdasági indíttatású volt. A kor ipara a régmúlt idők alkotásaira, a folyamatosan létesülő múzeumok gyűjteményeire példaként tekintett. A közgyűjteményekben összegyűjtött kollekciókkal a háziipar és a műipar fejlesztését kívánták elősegíteni.

Bár a magyarországi iparfejlesztést szorgalmazó iparozgalmak már az 1840-es években Kossuth kezdeményezésére megkezdődtek, az első magyar iparművészeti közgyűjtemény, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum alapítása csak 1872-ben következett be. E korszak (1870) népszámlálási adatai szerint Baja 18 110 fős népességéből 7% tevékenykedett az ipar területén: majdnem 1300 iparosa volt a városnak. A nyilvántartások szerint Baján ekkor az építészeti és iparművészeti foglalkozásúak száma együttesen közel 200-ra tehető.

A magyarországi viszonylatban magasan iparosodott városban az 1883-ban alakult Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat is bekapcsolódott az ipar és az iparművészet „háttérmunkájába”, ismeretterjesztő, dokumentáló tevékenységébe. A Társulat a térség legnagyobb szellemi „központjaként” megteremtette a helytörténeti, ipartörténeti, iparművészeti kutatás intézményesülésének személyi feltételeit, hiszen a Társulat tagjaként kezdi tevékenységét Bellosits Bálint és a múzeum későbbi vezetője, a korai időszak legnagyobb gyűjteménygyarapítója, Borsay Jenő is. A Történelmi Társulat jegyzi a vármegye területének legjelentősebb iparművészeti tevékenységeit, bár gyűjteményezési munkája ekkor még a vármegye székhelyének, a zombori múzeum kollekcióinak gyarapítását segítette.

Az 1872. évi ipartörvény értelmében, annak érdekképviseleti erejében bízva 1885-ben, Baja város egyik legtekintélyesebb

iparosmestere, a Grassalkovich palota és a ciszterci gimnázium rekonstrukciós munkáit végző, a Mészáros-ház és a bajai református templom építőmestere, Hunyadi Antal elnökletével megkezdte működését a Bajai Ipartestület. A 19. század végén, a 20. század elején „a bajai társadalom gerincét az iparos társadalom képezte Baján, amely teljesen asszimilálva élt a város vezető intelligenciájával” – fogalmazott 1935-ben az ipartársaság fennállásának 50 éves jubileumi ünnepségén a közgyűlés elnöke. Az iparosok anyagi és szellemi teherbíró képességét használta ki Czernay Imre elnök, amikor 1900 júniusában óriási propagandával megrendezték az addigi legnagyobb, jelentős erkölcsi és anyagi sikerrel zárult bajai iparkiállítás 320 iparos részvételével.

A Bajai Ipartestület 1935-ös jubileumi évében még egy nagyszabású rendezvényt tartottak: Baja város képző- és iparművészeti, háziipari és népművészeti értékeit

mutatták be Budapesten, a Nemzeti Szalonban. A kiállítás megnyitására Borbíró (Vojnich) Ferenc, Baja város polgármestere Horthy Miklós kormányzót kérte fel. A kiállítást Hubay Andor, Kézdi-Kovács Elemér és Oltványi (Ártinger) Imre rendezte, gróf Zichy János, a Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület elnöke, valamint Hubay Andor, a Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület igazgatója nyitotta meg. A tárlatnak nagy sikere, országosan is jelentős sajtóvisszhangja volt, főként a munkanélküliség megoldására törekvő bajai ínségmunkaműhely, a szövőműhely tevékenységére figyeltek fel. A 120-200 főt alkalmazó műhely csipkeveréssel, hímzéssel, valamint torontáli és perzsaszőnyegek csomózásával foglalkozott, a munkát Borbíró (Vojnich) Ferenc polgármester felesége irányította, a hímzés- és szőnyegterveket Miskolczi Ferenc készítette.

A nagy sikerű Nemzeti Szalon-béli kiállítást 1936 novemberében a Bajai Iparművészeti Társulat csoportos bemutatkozása követte Szegeden, a Kálvin téri vitézi székház nagytermében. A Bajai Iparművészeti Társulat kiállításait követően, még ez évben, a megnyíló bajai múzeum iparművészeti gyűjteménye számára a társaság tagjaitól jelentős felajánlások történtek: Czeglédi Nagy József bördíszművekkel, ötvöstárgyakkal, Szommer Géza finom mívű, faragott órával, Rozmán Károly intarziákkal gyarapította a gyűjteményt.

Az első bajai iparművészeti közgyűjtemény létrehozásának gondolatával a korabeli forrásokban Türr István 1908-ban bekövetkezett halála után találkozhatunk, amikor személyes használati tárgyait az akkor még nem létező bajai múzeum iparművészeti gyűjteménye számára kérték el az örökösöktől. A relikviákat (jeggyűrű, szivartárca, majolika tálca, szelence, török és kínai kések, hímzett szarvasbőr utazópárna), melyeket a bajai múzeum alapításáig a városi levéltárban őriztek, csak 1937-ben kerültek gyűjteményünkbe.

A 75 esztendővel ezelőtt született bajai múzeumban – ahogyan a legtöbb közgyűjteményben – az 1937-1951 közötti időszakban, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának megalakulásáig a finanszírozás, a fenntartás gondja a város nagylelkűségén vagy szűkmarkúságán múlott, a gyűjteménygyarapítás, a szakmai munka pedig az önkéntes múzeumi alkalmazottak javadalmazás nélküli, társadalmi tevékenysége volt.

1937. augusztus 11-én Baja város polgármester-helyettese a következő felhívást intézte Baja város közönségéhez: „Baja város múzeuma – mindannyiunk hő vágya – tudom-

mány és művészet-szeretettől átítatott lelkű közéleti férfiak ügybuzgalmából és áldozatkészségéből a megvalósulás stádiumába lépett.” A Bajai Takarékpénztár új szárnyának földszintjén helyet kapott modern képtár ekkor már működött. „A modern múzeumok egyéb szokásos szakosztályainak, nevezetesen: régiség-, könyv- és irattárának, néprajzi, természetrajzi, pénz- és egyéb gyűjteményeknek megszervezését most vettük célba; ezek megalapozása a város megértő közönségének közmunkálására vár” – olvasható még a felhívásban.

Az ezzel egy időben hatályba lépő légvédelmi törvény végrehajtási utasítására hivatkozva elrendelték a bajai épületek padlásterének, az ott felhalmozott gyűlékony, könnyen éghető anyagoknak, kiselejtezett tárgyaknak a letakarítását. A polgármester-helyettes arra kérte a lakosságot, hogy a padlás selejtezése, kiürítése során azokat a tárgyakat, melyek a múzeum számára értékesek lehetnek, szolgáltatassák be a közgyűjteménynek. A felhívásban hosszan részletezi azokat a tárgyakat, melyek múzeumba juttatását fontosnak ítéli.

A felhívás nyomán 1937-1939 között több száz darab műtárgy, köztük értékes családi, nemzeti iratanyagok, díszes kötésű könyvek, habán kerámiák, üvegtárgyak, porcelánok, majolika edények, férfi és női öltözetek, bajai ötvöstárgyak és néhány értékes bútordarab kerül a bajai múzeum gyűjteményeibe, megalapozva az iparművészeti gyűjteményt.

Az intézmény törzsanyagát Borsay Jenő, megbízott múzeumvezető saját elképzelése szerint várostörténeti, néprajzi, természetrajzi, könyvtári, képzőművészeti osztályra osztotta. Az alapítás évétől folyamatosan gyarapodó iparművészeti kollekciónak kezdetben nem külön gyűjteményként, hanem mindegyikét a hagyatékokat, a műtárgygyűjteményeket egyben tartva, külön osztályokba sorolva nyert elhelyezést. A kerámiákat és porcelánokat, a mézeskalács sütőmintákat, az üvegtárgyakat és néhány bútort jelenleg is a néprajzi gyűjteményben, a textileket, az egyházi öltözeteket, ötvösmunkákat, kályhacsempéket, órákat és a bútorok másik részét a történeti gyűjteményben tartjuk nyilván.

A Türr István Múzeum alapítását követő évtizedben, a törzsanyag (a Türr-relikviák, a Déri-hagyatékok egyes darabjai, a Bajai Ipartestület tagjainak adományai, a Bajai Iparművészeti Társaság ajándékainak, valamint jeles bajai, bácskai polgárok ajándékainak) számbavételét követően, ahogyan a bajai múzeum egészének, az iparművészeti gyűjteménynek gyarapítása is egyelőre csupán társadalmi feladat volt. Az iparművészeti

gyűjtemény bővítésére, a gyűjtemény vásárlások útján történő koncepcionális alakítására 1951-ig nem volt anyagi fedezet (később is csak alig), s ez nagymértékben akadályozta (akadályozza ma is) a bácskai iparművészet emlékeinek esetlegességektől mentes gyűjteményezését.

A korai időszakban, tehát 1937-1951 között, igen nagy szerep jutott az adományozóknak. A legkorábbi adományozók között (a Türr-, Mészáros Lázár- és Déri-hagyatékokon kívül) meg kell emlékeznünk Balogh S. Károlyról, aki értékes 18. századi felvidéki habán kerámiákat, Báldy Bellosits Flóráról, aki 18. századi kályhacsempéket vásárolt és ajándékozott a gyűjtemény számára. Rajtuk kívül a legjelentősebb adományozók a nyilvántartások szerint Dely István, Sárközi Antal, Weindinger Dezsőné, Véres Károlyné, Szalmi Fülöp, Szommer László, Radó Jenő, Lonkai Jánosné, Kapots Nándor és Éber Sándor voltak.

Az iparművészeti gyűjtemény 1962-ben önállósult, amikor dr. Solymos Ede az iparművészeti leltárkönyvet megnyitva a bajai múzeum törzsanyagából kiválogatta, a szerzési naplóból átvezette és beletárolta az addig összegyűjtött iparművészeti tárgyak nagy részét. A Türr István Múzeum iparművészeti gyűjteményének gondozását, a gyűjteményi munkát korábban széttagoltan, a műtárgyak nyilvántartási helyének megfelelően több szakmuzeológus párhuzamosan végezte. A bajai múzeum iparművészeti leltárkönyve jelenleg 2006.1.34 leltári szám alatt 236 tételből áll. Ennél természetesen jóval több iparművészeti tárgyat őriz az intézmény (mintegy 500 db-ot), melynek egy része jelenleg is a helytörténeti, a néprajzi és a képzőművészeti nyilvántartásban szerepel.

A gyűjtemény és a gyűjteményrendezés egy másik kérdését villantja fel néhány jelentős faragvány, a Rác Jenő mézeskalácsostól 1951-ben Solymos Ede által vásárolt mézeskalács mintázófák, melyeket a népi kézművességhez, a háziiparhoz kötődve sajátosan magyar kézműipari termékeknek is tekinthetünk. Ehhez fogható kü-



Zsolnay porcelán ékszerartó

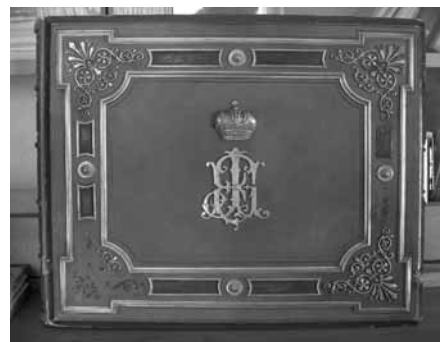
lönlegességek is bőven akadnak a gyűjteményben: ilyen a vörös bőrbe kötött réz díszítésű Ferenc-csatorna emlékalbum, a himzett magyar címerrel díszített kályhaellenző, az igazán különleges sötétzöld fa-törzskályha, mely jelenleg tartós letétben a Dubniczay kastély állandó kiállításában látható, az 1883-ban a szegedi árvíz után, az újjáépítést megtekintő Ferenc József szobájából származó empire óra, a Türr-hagyaték faragott elefántcsontba foglalt arany fogvájója, a Drescher-féle vas- és vegyeskereskedés 280x140 cm nagyságú mívés, fából faragott cégére, vagy a hulladékgyűjtő telepről fillérékért vásárolt mívés kovácsoltvas tárgyak, melyek Kapots Nándor bajai lakatosmester munkái. Baja gazdag múltjának őrzője a 17. századi úrasztali terítő, az 1728-ban készült cin kupa, a Szent Antal plébániatemplom barokk orgonadíszei, a Grassalkovich-palota millenniumi átépítésekor a múzeumba került mívés zárszerkezetek, harang, később a Grassalkovich-címeres vörös márvány kandalló is, a 19. század elejéről származó utazóláda, varróasztalka, pipatórium, 19. század eleji porcelán és faragott tajtékpipák, szivarsapkák, 19. századi lő- és szúrófegyverek, a Latinovits családtól származó 1900-as női és férfi öltözetek (báli ruhák, női díszmagyar), s a 20. század első harmada textil- és kézműiparának jelentős termékei.

A bútorok közül csak néhányat említenék: az állandó helytörténeti kiállításban jelenleg is látható, két világháború közötti ónémet ebédlőgarnitúra és zenegép, illetve egy, a 18. század közepén készült szalongoarnitúra. Nagyobb mennyiségű kerámia és majolika tárgy, ónfedeles kupák, tányérok, különleges üvegtárgyak, habán és Zsolnay edények színesítik a gyűjteményt.

A bajai múzeum iparművészeti gyűjteményének feldolgozásával, az intézményben őrzött műtárgyak pontos felmérésével, egy-egy nyilvántartási rendbe vételével, az állagvédelmi vizsgálatok elvégzésével előkészítetté válik a restaurálási munka, majd a gyűjtemény jelentős részének új állandó kiállításokban történő bemutatása.

A Türr István Múzeum tervezett új állandó kiállításában a térség régészeti, történeti múltjának, néprajzi, művészeti sajátosságainak bemutatásán kívül jelentős hangsúlyt szeretnénk fektetni a jellegzetes bácskai, polgári életforma bemutatására is. A természeti, építészeti, tárgyi és humán miliő történetiségében egymásra épülő egyéni arculatát nem csak a muzeológia hagyományos módszereivel vagy a 21. századi modern multimédia-eszközök felhasználásával, de legfőképpen autentikus tárgyak közkinccsé tételével szeretnénk a bajai vagy Bajára látogató vendégek számára megismerhetővé tenni.

Kovács Zita



Ferenc-csatorna emlékalbum, 1870



Sörös kupa, 1728

„Állami Árvácskák” 1934 és 1939 között Baján és környékén

A tanulmány a Kutató Diákok Országos Szövetségének 2012-ben rendezett X. Esszépályázatán történelem, életpálya-kutatás szekcióban első díjban részesült. A szerző e tanévben már a III. Béla Gimnázium 12.c osztályának tanulója. Munkáját rövidítve közöljük.

Bő egy évvel ezelőtt a Kutató Diákok Szövetsége által meghirdetett versenyek miatt kószoltam bele a kutató tevékenységbe. Iskolámban, a bajai III. Béla Gimnáziumban ezt megelőzően hallottam diáktársaimtól tudományos diákköri előadásokat, ezek hatására kezdtem kutató témát keresni. Szerencsémre a Bács-Kiskun megyei levéltár bajai részlegében őriznek olyan, kutatók által előttem kézbe nem vett iratokat, amelyek témájukban találkoztak érdeklődésemmel. Így legalább 10 doboznyi levéltári dokumentum és az alapként, de háttérként is szolgáló szakirodalom böngészése után született meg a menhelyekről, konkrétan a bajai menhelyről szóló munkám.

Európai előzmények

A menhely átmeneti otthont jelentett olyan nehéz sorsú gyermekek, különösen árvák és lelencek, azaz talált gyerekek számára, kiknek szülei meghaltak vagy kórházban voltak, megélhetési gondokkal küszködtek, mint József Attila édesanyja, esetleg börtönbüntetésüket töltötték. A menhelybe kerülő gyerekek ezért intézményi közreműködéssel hosszabb-rövidebb időre nevelőszülőkhöz kerültek. Az árvaház árva vagy félárva gyermekek gondozását, oktatását, nevelését ellátó, általánosan képző, gyakorlatias szellemű, bentlakásos intézmény volt. Már a középkorban is léteztek ilyenek, leginkább az egyház, a kolostorok láttak el efféle feladatokat. Így

volt ez a Vas megyei Nemescsón, ahol egy evangélikus lelkész, Sartorius Szabó János az 1730-as évek végén, saját költségén, saját otthonában nevelt árvákat. Az árvaházi és menhelyi gyerekek sorsa társadalmi helyzetüktől függetlenül mindig sanyarú volt. Az árvaság, a menhelyi lét – kevés eset kivételével – fokozta kiszolgáltatottságukat, egész életükre rányomta bélyegét, befolyásolta anyagi állapotukat, boldogulásukat.

Az állami gondoskodás főképp német, svájci és angol előzményekre nyúlik vissza. August Hermann Francke (1663-1727) volt az első, aki a mai árvaházra hasonlító intézményt hozott létre Hallében a 17. század végén. A szegény gyerekeket ingyen tanította. Johann Heinrich

Pestalozzi (1746-1827) svájci pedagógus, a neveléstörténet egyik legnagyobb alakja neuhofi birtokán mindenekelőtt nevelni, például munkára nevelni akarta a szegény gyermekeket. Ezért ismertette meg a befogadottakat a len természetével, gyapotfonással, szövással. E tevékenységét nem a gazdasági haszon reménye vezérelte, így nem csoda, hogy mivel nem voltak tehető támogatói, 1780-ban csődbe jutott a vállalkozása, és el kellett bocsátania a gyerekeket. Pestalozzi szemléletének angliai meghonosítója a történelemóráról ismert Robert Owen (1771-1858) volt. New Lanark nevű telepén a 6 év alatti gyermekeknek óvodát, a 6-10 év közöttieknek nappali iskolát, a 10 év fölöttieknek pedig esti iskolát hozott létre.

Hazai előzmények

Hazánkban a gyermekekről való állami gondoskodás kezdetei Mária Terézia uralkodói időszakához (1740–1780) kapcsolódnak (I. Ratio Educationis, 1777). Uralkodása alatt az országban hat árvaház (pl. tallósi, nagyszebeni) létesült. Az első önálló, intézményes jellegű árvaház Kőszegen nyitotta meg kapuit az 1740-es években.

A magyar állami gyermekvédelem törvény által szabályozott időszakát 1898-tól számítjuk. Az 1898. évi XXI. törvény mondta ki ugyanis azt az elvet, hogy az elhagyott gyermekekről az államnak kell gondoskodnia, illetve e törvény 3. § d) pontja rendelkezett úgy, hogy 1899. január 1-jétől az államkincstár, azaz

„3. § Az országos betegápolási alap fedezi: (...) d) a talált, valamint a hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított gyermekek után 7 éves korukig felmerülő gondozási, ápolási és nevelési költségeket; (...)”

A 20. század eleji szervezetek, a Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesület és az Országos Gyermekvédő Liga igyekezett a családokhoz való kihelyezés ellenőrző rendszerét kialakítani. Az Országos Gyermekvédő Ligát 1906-ban a gyermeknyomor enyhítésére alapították. A liga ezért gyűjtéseket szervezett a szegény, beteg és egészséges gyerekek megsegítésére. Az I. világháború után a hadiárvák gondozását is vállalta, sőt 1920-tól a rászoruló gyermekeknek külföldi üdültetést is szervezett. Akciói azonban nem sokat változtattak a szegény sorsú, nyomorúságban élő gyermekek mindennapi helyzetén. A Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesülettel (Szegény Beteg Gyermek Egyesülete) 1899 májusában Széll Kálmán belügyminiszter kötött szerződést, hogy fiókintézményeinek segítségével az országos beteg-

ápolási alap terhére az elhagyott gyermekeket gondozza. Az egyesület 1901-től évente megjelentette naptárát, melyet Bánóczi József szerkesztett. Ebben beszámoltak a munkájukról, fiókintézeteik működéséről, a náluk gondozott gyerekekről és azokról a telepekről, ahova a gyermekeket kihelyezték, ugyanis az egyesületnél csak addig tartózkodtak a gyerekek, amíg megerősödtek. 1902-ben 11 fiókintézménye működött: Aradon, Gyulán, Kassán, Munkácson, Nagyszőlősen, Nagyváradon, Rimaszombaton, Szabadkán, Szegeden, Szombathelyen és Temesvárott.

Az 1898. évi XXI. törvény megalkotása idején még nem voltak állami gyermekmenhelyek, ezek felállítását a három évvel később hozott, az állami menhelyekről szóló 1901. évi VIII. tc. rendelte el, amelyet Széll Kálmán (1843-1915) miniszterelnök (1899. február 26. – 1903. június 27.) terjesztett elő. E törvény kimondta:

„1. § A talált, valamint a hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított hét éven alóli gyermekek védelmére Budapest székesfővárosban és az ország különböző vidékein állami gyermekmenhelyek (lelenczintézetek) állíttatnak fel. A vidéki állami gyermekmenhelyek a szükséghez képest fokozatosan rendszerint olyan helyeken állíttatnak fel, hol bábaintézet van és a hol a gyermekmenhely életképes működését a helyi társadalom emberbaráti tevékenysége megfelelően biztosítja.

2. § Az állami gyermekmenhelyek falain belül csupán a beteg, gyenge fejlettségű, különösebb ápolást és orvosi gondozást igénylő gyermekek tartatnak; a többiek rendszerint az intézeteken kívül helyeztetnek el.



5. § Az állami gyermekmenhelyek fenntartási költségeit, valamint az ezekben és ezek közvetítésével elhelyezett gyermekek gondozási, ápolási és nevelési költségeit az 1898. évi XXI. tc. 3. § d) pontja értelmében az országos betegápolási alap fedezi.”

Így a törvény 1. paragrafusának eleget téve a történelmi Magyarországon 1904 és 1907 között összesen 18, azonos tervek alapján épült gyermekmenhely létesült, de mivel a nagyszőlősi menhelyet igen hamar megszüntették, az ország állami gondoskodásra szoruló gyermekeinek védelmét 17 intézmény látta el. Trianon után, minthogy a 17 menhely közül kilenc (Arad, Kassa, Munkács, Nagyvárad, Rimaszombat, Szabadka, Temesvár, Kolozsvár, Marosvásárhely) az elszakított területeken volt, az országnak nyolc ilyen létesítménye maradt: három a Duna–Tisza közén: Budapesten, Kecskeméten és Szegeden; három a Dunántúlon: Pécsen, Veszprémben és Szombathelyen, kettő a Tiszántúlon: Debrecenben és Gyulán. Amint a helységnevekből kitűnik, elsősorban ott alakultak menhelyek, ahol korábban a Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesületnek fiókintézményei működtek. 1926-tól ezekhez kilencedikként a miskolci menhely csatlakozott, amelyet eredetileg az első világháború árváinak hoztak volna létre, de pénzühiány miatt később kezdték építeni. Létesítését végül egy presbiter, Szrnka János adománya tette lehetővé.

Nem sokkal később, az 1901. évi XXI. tc. a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról rendelkezett, egyben a gondozási időt a gyermekek 15. életévének betöltéséig hosszabbította meg. Részlet a törvényből:

„1. § Az állami gyermekmenhelyekbe felvett gyermekek, a mennyiben 7-ik életévük betöltésekor törvényhatósági vagy magánarvaházban, avagy valamely más jótékony intézetben vagy egyesületnél el nem helyezhetők, 15 éves korukig az állami gyermekmenhelyek kötelékében maradnak.

A 7 éves koruk betöltése után hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított ily gyermekek az állami gyermekmenhelyekbe szintén felvehetők s 15 éves korukig azok kötelékében maradnak.

2. § Az állami gyermekmenhelyek kötelékébe tartozó 7-15 éves gyermekek a viszonyokhoz képest a gyermekmenhelyek falain belül tartatnak, vagy pedig megbízható gondviselőknél, első sorban gazdáknál és iparosoknál helyeztetnek el.

Az állami gyermekmenhelyek a kötelekükbe tartozó vagy tartozott kiváló tehetségű gyermekeknek – tovább-képeztetésük céljából – a különböző állami tanintézeteknél levő ingyenes ellátási helyekre felvétele érdekében közbenjárnak.”

Az állami gyermekmenhelybe való felvételre tehát jogosult volt az a gyermek, aki 15. évét nem töltötte be, és akit a hatóság elhagyatottaknak nyilvánított. Az elhagyatottságnak három típusát különítették el. Az első típusba az anyagi okok miatti elhagyatottságot sorolták: a gyermek nem kapta meg a megélhetéséhez szükséges anyagi feltételeket (lakást, ételt, ruhát). Az elhagyatottság ténye felmerülhetett erkölcsi okokból is: ha vélhető volt, hogy a gyermek rossz neveltetése miatt, veleszületett hajlamától fogva züllésnek indult, vagy környezete miatt elzüllésnek volt kitéve. Elhagyottak nyilvánították részben anyagi, részben erkölcsi okból azt a gyermeket, akit a hozzátartozói üldöztek, erejét meghaladó fizikai munkára kényszerítettek, vagy megrontották.

A bajai menhely

Kíváncsiságom elvitt lakóhelyem, Baja levéltárába (Bács-Kiskun Megyei Levéltár Bajai Részleg). Az itt fellelhető dokumentumok áttanulmányozásából tudtam meg, hogy az 1904-ben életre hívott Pécsi Megyei Királyi Állami Gyermekmenhelynek egyik telepe a bajai volt, és bár a korai időszakból nincsenek iratok, valószínűleg nem sokkal a pécsi menhely alapítása után már a bajai is működött. A bajai menhely nyilvánításai 1934-től követhetők nyomon, ettől az évtől a második világháború kirobbanásának évéig, 1939-ig tekintetem át a dokumentumokat. Kutatásom fő forrását a VIII. 809. A Pécsi Magyar Királyi Állami Gyermekmenhely Bajai Telepének iratai (1934-

1949) jelentették. Ezen kívül munkám elkészítéséhez segítségként felhasználtam különféle mutatókat, iratokat (szálas anyagokat), Baja Város Számvevőségének (1872-1944), Baja Város Tanácsának (1929-től Polgármesteri Hivatalának) iratait, BKML térképgyűjteményét, Kataszteri térképeket, az Országos Gyermekvédő Liga Bajai Központi Irodájának iratait (1937-1948), a bajai I. Rk. Nőegylet iratait (1854-1921) és Baja Város Törvényhatósági Bizottságának dokumentumait (1872-1944).

Dokumentumok a menhely munkájáról és a gondozottakról

A menhelyi gondozásba vett gyerekek adatai a nyilvántartási naplóba kerültek, melyet a telepfelügyelő-nő vezetett. A nyilvántartási napló lapjai három részből állnak. A lap bal oldalán tüntették fel a gyermek adatait: nevét, születési helyét és idejét, vallását (leggyakrabban a római katolikus bejegyzést találtam) és a telepre érkezés napra pontos időpontját. A gyermek neve előtti oszlopba jegyezték fel a törzskönyvi számot, ami addig szolgált a gyermek azonosítására, amíg az adott menhely gondozásában állt. A törzskönyvi szám melletti oszlopba a folyószám került, ez a folyamatos sorszámozásból adódott. A lap jobb oldalán jegyezték fel a nevelőszülők adatait: a nevet, a vallást, a lakhelyet és a hozzájuk kerülés időpontját. A „Jegyzet” rovatba valamilyen törvényi vonatkozású adatot, hivatkozást rögzítettek, de ide bejegyzés csak elvéve került. A gyermekek és a nevelőszülők adatait feltüntető csoport között középen szerepel a meghökentő „Apadás” felirat. Itt tüntették fel, ha a gyermek meghalt – ez meglepődesemre a vizsgált öt év alatt mindössze háromszor fordult elő, mindhárom esetben lányok korai halálát okozta a „magyar halál”, a tuberkulózis. Az „Apadás” rovatba jegyezték fel azt is, ha a gyermek valamilyen okból elkerült a gyermekmenhelyből – ez esetben ennek pontos idejét, okát és a majdani tartózkodási helyet is rögzítették.

A naplóban feltüntetendő adatokból érzékelhető, hogy a nyilvántartások szűkszavúak, nem tesznek említést például a vér szerinti szülőkről vagy a menhelyre kerülés előzményeiről. Ez azonban nem véletlen. Az állami gyermekmenhely volt az egyetlen olyan intézmény, amely a gyermeket minden előzetes tárgyalás, igazoló okirat nélkül azonnal felvette, ahogy az elhagyatottság ténye felmerült. Éppen ezért egyéni életrajzokat nem tudtam ugyan felkutatni, mégis érdekes volt tanulmányozni a Baján és környékén működő gyermekmenhelyek kimutatásait.

A bajai menhely épületéről, pontos helyéről nem maradt fenn semmiféle irat, a gyermekmenhelynek szóló levelek és értesítések a telepfelügyelő-nő lakására érkeztek. A telepfelügyelő-nő mindenütt a menhely, tehát az állam kiképzett alkalmazottja volt. Ő gondoskodott az örökbeadásról, a gyermekek nevelőszülőknél, illetve más intézetekben való elhelyezéséről. A telepfelügyelő-nő kötelességei közé tartozott, hogy a 15. életév betöltése előtt gondoskodjék a gyermek jövőjéről: iparostanonként, középiskolásként a gyermek változatlanul élvezte az állami gondoskodást, az addigi nevelőcsaládnál élhetett továbbra is. Kitolódott az állami gondoskodás 15 éves koron túl akkor is, ha a gyermeknek testi vagy lelki fogyatéka volt, emiatt nem tudta teljesen ellátni magát. A bajai menhely telepfelügyelő-nője az általam vizsgált időszakban Nyiraty Irén volt. Hosszas keresés után bukkantam az adataira egy választói névjegyzékben. Ugyanitt megtaláltam az édesanyja adatait is, így az is kiderült róluk, hogy egy házban éltek, valószínűleg egy háztartást vezettek.

Az egészséges gyermekek a menhelyeken csak átmenetileg időztek, addig, amíg megfelelő nevelőszülőket vagy nevelőintézetet nem találtak számukra. Minden állami gyermekmenhelynek háromféle rendeltetése volt: vezette a gyermekvédelmi igazgatást; gyógyította a hozzá felvételre betegen került vagy más telepekről behozott beteg gyermekeket; és ideiglenesen elszállásolta a telepre

A m. kir. állami gyermekmenhely adatai						Apadás		A nevelőszülő	
Fotó szám	Törzskönyvi szám	A gyermek				A nevelő szülő neve	A nevelő szülő lakcíme	Dátum	Jelölés
		neve	születésének helye	születésének ideje	születésének ideje				

A nyilvántartási napló belseje

384	Szülok K.MOR, Reischer Judit	
385	Nyirati Irón szül.1891 Baján Kigyó-u.14. szülők Ny.István, Utry Erzsébet	Áll.telepfelügyelő 20.9 1 a 22.9 1 a 351
386	Nyirati Istvánné szül.1870 Baján Kigyó-u.14 szülők U.Ambrus, Ay Anna	Utry Erzsébet háztartás 20.9 1 b 22.9 1 b 352

Adatok a választói névjegyzékben



A bajai gyermekmenhely pecsétje és a telepfelügyelő-nő aláírása

érkező egészséges gyerekeket, amíg nevelőszülőkhöz nem kerültek. A gondoskodásba vett gyermekek közül a betegek a menhely kórházába kerültek, a testi vagy szellemi fogyatékosok pedig gyógypedagógiai intézetekben kaphattak elhelyezést. A csecsemőket, ha még nem töltötték be a négy hónapos kort, anyjukkal együtt vették fel a menhelybe, mert az anya köteles volt a gyermeket három hónapos koráig táplálni. Szabály volt az is, hogy az egyévesnél idősebb gyerekek nem maradhattak ugyanabban a faluban vagy telepen, mint szüleik vagy a hozzátartozóik, hanem más községben kellett őket elhelyezni idegen nevelőszülőknél.

Az egészséges gyermekeket vidéken, főleg falvakban, kifogástalan erkölcsűeknek tartott gazdáknál, iparosoknál helyezték el. Eltartásukért az állam havonta gondozási díjat fizetett a gyermek életkora szerint megállapított összegben. A falusi nyomorban a menhelyi gyermek után járó havi 8 pengő számottevő segítséget jelentett, ráadásul ehhez a tél közeledtével ruhanemű-juttatás társult. Móricz Árvácskabeli leírása pontos erről: „...a jó édesanya csirkék és malacok mellett még egy állami gyermeket is tart a maga hasznára, akiért az állam havonta nyolc pengőt fizet neki, és

tavasszal meg ősszel egy-egy inget, egy pár harisnyát, egy zubbonyt, téli nagykendőt, (...) és egy pár gyerek-bakancsot is ad.” A gondozási díjat a menhely igazgató-főorvosa különleges okból, például tartósabb betegség esetén másfélszeresére emelhette. A megbetegedett gyerekek gyógyítását a teleporvos látta el.

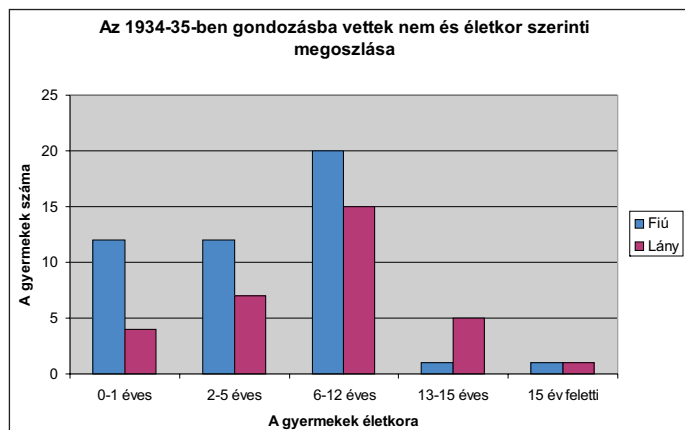
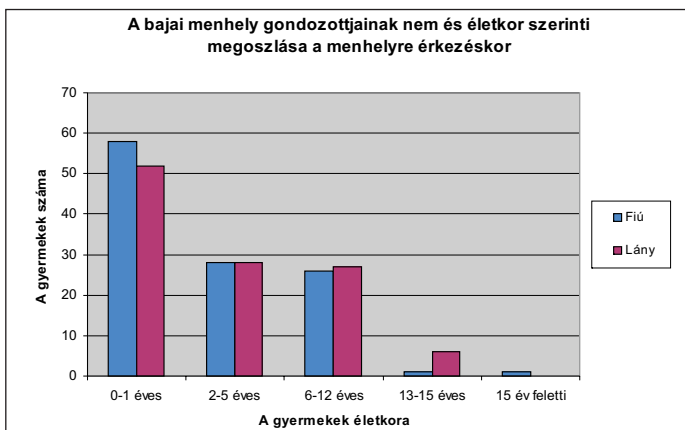
Az ellenőrzés megkönnyítése végett egy-egy községbe több gyermek került, ezeket a községeket, ahová több gyermek került, ugyancsak telepeknek nevezték. Olyan falvakat választottak ki, melyek levegőjét és ivóvizét egészségesnek tartották, nem volt a közelükben gyár vagy más szennyező forrás. A nevelőszülők kiválasztásakor a környezeti szempontokon túl törekedtek arra is, hogy a gyermek vallásával azonos hitű legyen a befogadó család, de ezt nem alkalmazták szigorúan. Levelekben olvastam egy református gyerek római katolikus családba kerüléséről. A gyerek megszökött az elsőként kiválasztott református nevelőszülőitől, és egy római katolikus családnál talált menedéket. A család megszerette a szökevényt, és kérte a pécsi menhely igazgatóját, hogy helyezze ki hozzájuk, szívesen nevelik, gondozzák. E kérésre a telepfelügyelő-nő ellenőrizte a család helyzetét, és mivel nem talált kivételmentes, hivatalossá tette a gyermek ott-tartózkodását.

A bajai menhelyről főleg a környező községekbe, Bátmonostorra, Nagybaracskára, Vaskútra, Szeremlére, Csátaljára, Bácsbokodra, Bácsborsódra, de még a távolabbi Jánoshalmára is helyeztek ki gyerekeket nevelőszülőkhöz. Ám találtam olyan iratokat is, amelyek arról tanúskodnak, hogy Budapestre, Debrecenbe, Egerbe, Jászládányba, sőt még a határon túli Szabadkára is kerültek innen gyerekek. A gyermekek a helyi iskolába jártak, előmenetelükről az iskola igazgatója kb. félévenként értesítette a telepfelügyelő-nőt.

A gyermekmenhely vezetősége arra is figyelmet fordított, hogy néhány legyengült gyermeknek segítséget nyújtson a megerősödésben. Rábukkantam egy 1936-os körrendeletre, amely arról tanúskodik, hogy a pécsi gyermekmenhelynek Balaton-Zamárdiban volt egy nyaralótelepe. A pécsi menhelyből és a környező telepekről (így a bajairól is) összesen 20 gyerek vehetett részt nyaraláson. A telepfelügyelő-nők választottak a hozzájuk tartozó telepekről egy (!) gyermeket a 6–14 év közötti korosztályból. A sovány, vérszegény vagy tuberkulózisra hajlamos gyermekek előnyben részesültek, ám fertőző betegségben szenvedők, siketnémák, vakok, tetvesek és gyengeelméjűek nem vehettek részt a nyaraláson. „Tartaléknak” meg kellett nevezni egy másik gyereket is, ha az első valamilyen ok miatt (esetleg megbetegedett) nem tudott részt venni e nyári programon. A kiválasztott gyerekekről a teleporvosnak szakvéleményt kellett írnia, a jelentkezés csak így volt szabályos. Kezdetben hat hétig tartott a nyaraltatás, de a jelentkezők száma és az ellátási költségek megnövekedése miatt később 3-4 hétre csökkent. A nyaraltatás eredményességét „kilóban” mérték: a gyerekek súlygyarapodását állandóan figyelték – minél többet hízott a gyermek a jobb minőségű ételtől, annál eredményesebb volt a nyaraltatás.

1934-35-ben a bajai menhely nyilvántartási naplójában 239 gyerek adatait tüntették föl: 120 kislányt és 119 fiút. Közülük az idekerülési dátumok tanúsága szerint többekről már jó néhány éve a bajai menhely gondoskodott. Az ez évi kimutatásban szerepelnek olyanok, akik 1924-ben lettek a bajai menhely istápolója. A 239 gyerek csaknem felét, 46%-át csecsemőként vették gondozásba: 58 kisfiút és 52 kislányt. A 2-5 év közötti fiúk és lányok aránya egyenlő volt, de már jóval kevesebben voltak, mint a 0-2 év közöttiek: 28 lány és ugyanennyi fiú. Iskolaköteles, azaz 6-12 év közötti volt a nyilvántartottak közül 27 lány és 26 fiú. 12 év fölött csekély számban kerültek ide gyerekek. Hat lány és egy fiú volt 13-15 év közötti, 15 év felett pedig csak egyetlen fiú volt bejegyezve. (12 gyermeket nem tudtam besorolni egyik életkori kategóriába sem, mert vagy a születési idejük, vagy a menhelyre kerülés időpontja hiányzott.)

1935-ben a 239-ből 78-an voltak az újonnan nyilvántartásba vettek: 16 csecsemő (12 kisfiú, 4 kislány), 52-en kerültek be 12 év alatti korosztályból és nyolcan a 12 év felettiből. A bajai menhelyen egy-két napot töltöttek az ide kerülők, ez azt jelzi,



hogy sok család tartott igényt menhelyi gyerekekre, és a telepfelügyelő-nő nyilvántartotta a nevelőszülő-jelölteket.

A vizsgált években, azaz 1934-35-ben a bajai telephelyen nyilvántartott 239 gyerek számára 335 nevelőszülőt jelöltek ki, tehát sokszor volt arra példa, hogy egy gyerek többször is visszakerült a menhelybe, majd újabb nevelőszülőhöz helyezték ki. Az öt év alatt összesen 393 nevelőszülő került kapcsolatba a bajai gyermekmenhellyel. A nyilvántartási naplóba írottakból kiderült, hogy a gyerekeket igénylő nevelőszülők általában férjezett nők voltak, a férjes nevük mellett a leánykori nevüket is bejegyezték. A 335 nevelőszülőhöz adásból mindössze 44-szer adtak özvegy nőknek gyereket. A vizsgált időszakban csak háromszor fordult elő, hogy a nevelőszülő nevével férfinévvel találtam, ebből két esetben ugyanaz a férfi egy nap eltéréssel két fiút vett magához a menhely gondozottjai közül.

Árvácska sorsából kiindulva figyeltem oda arra az egy fiúra és öt kislányra, akik a vizsgált időszakban éppen tanköteles korba léptek. Arra voltam kíváncsi, milyen gyakran adták vissza őket a menhelyre a nevelőszülők 1934 és 1939 között. Meglepődésemre a gyerekek tartósabban, akár éveig is ugyanannál a nevelőszülőnél tartózkodtak. Közülük csupán a fiú került más helyre, őt 1936. szeptember 6-án áthelyezték a bácsalmási telepre. Feltételezem, a több gondozást igénylő, a ház körüli munkában, gazdaságban még kevésbé hasznosítható hat év alattiak kerültek vissza többször is a menhelybe, majd innen új nevelőszülőkhöz.

* * *

Mi tagadás: a levéltár világa rabul ejtett. Nagy élvezettel végeztem a kutatást, megtanultam a levéltári iratok kezelését, rendszerét; élvezettel böngésztem a telepfelügyelő-nők jelentéseit, és a megsárgult papírokon kiolvasható gyermeki sorsok nagy

hatással voltak rám. Minél inkább belemélyedtem az anyaggyűjtésbe, annál jobban magával ragadott ez a téma. A levéltárban talált adatok alátámasztására a könyvtárban kerestem szakirodalmat. Apró mozaikokból állt össze a munkám, és nagyon sok utánajárást igényelt, ennek ellenére minden pillanatát élveztem. Amikor elkészültem, már tudtam: szeretném a kutatást tovább folytatni. Amit akkor terveztem, vagyis hogy az 1934-35-ben a bajai menhelybe került egy év alatti gyerekek sorsát követem nyomon, sajnos levéltári forrás híján nem valósulhatott meg, így az árvaszékek nyomába eredtem, de továbbra is gyűjtöm az anyagot a menhelyekről. A bajai árvaszékről készülőfélben van az újabb dolgozatom. Fontosnak tartom, hogy mások is, például helytörténettel foglalkozók, a téma iránt fogékonyak megismerjék Bajja múltjának e részét.

Horváth Klára

Néhány gondolat a bajai képes levelezőlapokról

Nemrég jelent meg *Baja régi képeslapokon* című könyvem. Terjedelme nem tette lehetővé, hogy a képes levelezőlapokról bővebben írjak. Érdekes történet a képeslap keletkezése, elterjedése, az első bajai lapok és kiadójuk stb. Az eddig napvilágot látott adatok és tények alapján összefoglalom az eddigi kutatások eredményeit.

A postai levelezőlapot – elsőként a világon – Ausztriában és Magyarországon hozták forgalomba 1869-ben. Majd következtek a többi államok: Németország, Anglia, Franciaország. A következő lépés volt, hogy kép is kerüljön a lapra. Ennek története két verzióban ismeretes. Az elfogadottabb a következő:

Mint minden országban, így Németországban is a 19. század vége felé nyáron az emberek a meleg elől a vízparton kerestek

enyhülést. Így volt ez a Rajna mellett is. Minden nyáron egy szép társaság verődött össze, és mivel nagyon meleg volt, hajókirándulásra mentek. Közük volt Schwarz oldenburgi könyvkiadó is. A kirándulás azonban balul ütött ki, ugyanis a hajó elsüllyedt. Szerencsére a társaság megmenekült, és este egy vendéglőben megünnepezték szerencsés megmenekülésüket. Ekkor határozták el öten, hogy minden évben ezen a napon a vendéglőben megünnepezzék az eseményt, de év közben is tartják a kapcsolatot.

Schwarz úr otthon várta a társaságtól a leveleket, de csak nem akartak megérkezni, ezért elhatározta, hogy megtréfálja barátait. Abban az időben nagyon népszerű volt egy bordal (Fünfhunderttausend Teufel), amely egy népi kalendáriumban is

megjelent illusztrálva. A naptárt a Schulz-féle oldenburgi udvari nyomdában készítették, amely Schwarz úr érdekltségébe tartozott. Az illusztrálásra használt egyik klisé 140x90 mm-es (levelezőlap méret!) kartonlapra nyomtatta és ezt megcímezve küldte el barátainak néhány sor írással. Itt jegyzem meg, hogy a nevezett bordalt szerencsés megmenekülésük emlékére azon az estén is énekelték. A „képeslap” igen nagy feltűnést keltett és szerencsére néhány meg is maradt. A lapokat látva néhány élelmes üzletember felhasználta az ötletet tájképek és városképek készítésére.

A másik változat szerint a Bécsben székelő haladó szellemű szerb nyelvű ZMAJ (Sárkány) irodalmi folyóirat vezetői Jovan Jovanovics Zmaj híres irodalomtanárral az élen terveztek és nyomtattak a bécsi Wald-

heim nyomdában egy postai levelezőlapot, amelynek első oldalán egy repülő sárkány szétterpesztett szárnyakkal, karmaiban egy üres, címzésre szolgáló szalagot tart. A lap alsó részén allegorikus képet látni: egy stilizált moszkvai templomot, alagutat vasúttal, tengeri részletet, gőzhajót és vitorlásokat, majd végül balra alul keleti tájrészletet minarettel (valószínű Konstantinápoly városát a Boszporusz partján), elől a parton egy hosszú szakállú törököt ülő helyzetben keresztbe rakott lábakkal, csibukkal.

Egy lap ezekből megmaradt, ezt Bécsben adta fel ajánlottan az említett ZMAJ lap szerkesztősége Manojlovics Demeter zombori ügyvédnek. A lap igen feltűnő volt, ezért az ügyvéd nem fogadta el és ráírta, hogy neki semmi dolga a zmajjal (sárkánnyal!).

Ezek után itt-ott feltűnt egy-egy tájképet, rajzot, jelenetet stb. ábrázoló lap. Magyarországon a millenniumi kiállítás adta a lökést képes levelezőlapok készítésére. A kiállításra több híres festő- és grafikusművész 30-féle 2 krajcáros és egy 5 krajcáros lapot készített. Ezek részben a kiállítást, történelmi eseményeket, Hunyadi Jánost, Rákóczi Ferencet, városokat, tájképeket ábrázoltak. A lapoknak nagy sikere volt, ezért nemcsak a kiállításon, hanem a nagyobb postahivatalokban is árusították, így Baján is.

Ez adhatta az ötletet a bajai könyv- és papírkereskedőknek, hogy ők is készítsenek a városról, boltjukról képeket és ezeket a helyi lakosoknak és az ide látogató idegeneknek árusítsák. A kiállítás bezárása után nemsokára megjelentek az első bajai lapok. A legkorábbi keltezés, ami előkerült, 1897. november 14. Korábbi eddig nem került elő. Ennek alapján megállapítható, hogy kb. 1897 nyarán, őszen kezdhették árusítani az ilyen lapokat. Sajnos, a kiadót nem tüntették fel a lapon, nem lehet tudni, ki készítette. Erről a helyi sajtóban sem jelent meg semmiféle írás, így nem lehet tudni közelebbit. Annyi biztos, hogy az első lapok kiadói között volt ifj. Wagner Antal, Kollár A., Kopeczky József bajai könyv- és papírkereskedők. Később még csatlakozott hozzájuk Wurmfeld Gyula és Oesterreicher Bécsből.

A századfordulón már egyre többféle lapot lehetett kapni, és további lapkiadók is megjelentek, pl. Csermák Sándor. A fekete-fehér (egyszínű) lapok után megjelentek a színes lapok, sőt könyvmatos lapok is, amelyekért a gyűjtők a mai napokig nagy pénzeket fizetnek.

A nyomdatechnika fejlődésével elterjedtek a fényképek alapján készült képek és sajnos megszűnt a könyvmatos (litográf) képek készítése.

A képes levelezőlapok terjedésével létrejöttek a gyűjtőklubok is. Érdekes módon a tagok zöme úrilány volt. A klubok újságot is adtak ki, egyidőben három is megjelent, az egyik Újvidéken. Sajnos, ezek nem voltak hosszú életűek. Arról ugyancsak nem ír a helyi sajtó, hogy létezett-e Baján gyűjtőklub? Ez még további kutatás tárgya lehet. A zombori szervezett tagokról az újságban jelent meg egy névsor, és ez alapján 193 tagja volt a képes levelezőlap gyűjtők egyesületének, de valószínűleg ennél sokkal többen gyűjthették a lapokat.

A virágzást megakasztotta az első világháború. Ekkor a forgalom minimálisra csökkent. A háború után megint fellendült a képes levelezőlap kiadás, de régi fényét már nem érte el. Viszont megjelentek országos levelezőlap kiadók, így Baján is. Csak a legjelentősebbeket említem: Barasits János, Weinstock Ernő, Knöpfmacher A., Monostory György. Ezek mellett megjelent több helyi kiadó is, így Burger Ottó, Hechtl Géza, Kazal József, Kádas dohánytözsde, Koch János és még néhány kisebb. Különösen sokat lendített, amikor 1938-tól a Felvidék, majd Kárpátalja, Észak-Erdély és végül Délvidék visszacsatolásra került. Mire azonban a csúcspontra került volna a kiadás, ismét közbeszólt a háború.

Megint több évig mélyponton volt a levelezőlapok kiadása. Amikor megint utolérte volna magát, bekövetkezett az államosítás. A kiadók megszűntek, bár lapjaikat a készlet kifogytaig árusították. A volt országos képeslap kiadók anyagát összevonták és a használható továbbra is használták. Először két állami vállalat, a Művészeti Alkotások és a Képzőművészet Alap Képcsarnokai Vállalat 5. számú fiókja feladata

lett a képeslap kiadás, majd 1954. április 1-jén megalakult a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Egészen 1990-ig feladata volt az ország képeslapokkal való ellátása. Már 1954-ben összesen 28 millió, 1974-ben 83 millió, 1982-ben 87 millió lapot adtak ki.

Az államosítás után 1954-ig igen silány minőségű és vékony papíron adták ki az egyszínű, általában barna színű lapokat. 1954 után megjelentek a fényképszerű képeslapok. Bevezették a számozást. Ez több számcsoportból állt, a címzésoldalon a lap bal alsó sarkán tüntették fel. A címzésoldalon jobbra a címzés vonalak, a bal oldalon fent a helység neve szerepelt, majd alatta, hogy mit ábrázol a kép. A bal oldalon lent a megyejelzés, a kép száma és a kiadási időpont. Amegyéket római számokkal sorszámozták, nem az abc szerint.

A kép száma talán az elkészült és kiadott számokat jelenti, de nem folyamatos a számozás, vannak „foghíjak”, majd következett a kiadási időpont, amely két számcsoportból állt, az első két szám a kiadás éve volt, elhagyva az ezret és századot, a következő szám a kiadás negyedéve volt. Ha pl. egy lapon a következő szám volt: XIX. 10-583, ez azt jelentette, hogy Bács-Kiskun megyei helységről van szó, 10. képszám és 1958-ban a 3. negyedévben adták ki, hozták forgalomba.

A képek nem egyformán fogytak, és mód volt rá, hogy ismét kiadják. Ekkor ugyanazon szöveggel adták ki, csak a számot (vagy negyedévet) változtatták.

Sajnos, a számozás ellenére sem lehet pontosan tudni, hogy hányféle bajai lapot adtak ki, és melyiket adták ki többször. A Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata 1990-ben megszűnt, és az iratanyagot va-



Az eddig előkerült legkorábbi bajai képeslap

lószerűleg megsemmisítették. A megmaradt lapkészletet élelmes gyűjtők (és kereskedők?) elszállították, és később méltányos áron a gyűjtők részére árusították. Az a baj, hogy kutató vagy hozzáértő gyűjtő híján semmiféle kimutatás nem készült, így ezek az adatok örökre elvesztek.

1961-ben hozták forgalomba a háború utáni első színes képes levelezőlapokat. Az első sorozat gyengécskén sikerült mind a kivitel, mind a szín tekintetében. Később már javult a minőség, de az európai színvonalat nem sikerült elérni, ezért a nyugati országokban, illetve Jugoszláviában rendelték meg, illetve gyártatták. A magyar nyomdaipar korszerűsítése során már sokkal jobb minőségű lapokat tudtak előállítani, így megszüntették a külföldi megrendeléseket. A Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata mellett lassan más állami vállalatok képeslapjai is megjelennek. 1990 után már egyéni cégek lapjai is forgalomba kerültek.

A számítástechnika előtérbe kerülésével, az e-mailek terjedésével fokozatosan

csökkent a képes levelezőlapok forgalma, ma szinte alig küldenek az emberek képes levelezőlapokat.

Végül néhány szót a lapok morfológiáról. Amikor az első lapok megjelentek, szigorú előírás volt a lapok méretére (hosszúság, szélesség), és a címzés oldalán megkövetelték, hogy a „Levelezőlap” szó nyomtatva vagy írva legyen rajta. Ha ez lemaradt, sokkal nagyobb díjat kellett fizetni. Ez mellett az egyik oldalon csak a címzés lehetett, szöveget csak a képi oldalra volt szabad írni. Ezért az első lapokat sokszor a nagyon sok szöveg tette tönkre. Bár később ezen kicsit enyhítettek azzal, hogy a kép szélén vagy alul üres részt hagytak.

Mivel sok panasz volt arra, hogy nem lehet rendesen szöveget írni a képi oldalra, 1903-ban a Nemzetközi Postaunió határozatot hozott arról, hogy a címzés oldalt ketté kell osztani. A jobb oldali rész továbbra is címzésre szolgált, míg a bal oldali részt üresen hagyták a szöveg, illetve a feladó részére. Így innentől már csak el-

vétve írtak a képbe, legfeljebb azt jelezték pl. itt lakom, ebbe az iskolába járok, ez a kollégium, ez az étkezdé.

Mit ábrázolnak a bajai lapok? Csaknem fele, vagy esetleg több is a vízzel kapcsolatos, a Sugovicát, Dunát, hajókat, kikötőt, vízi életet, ezen belül fürdőzőket, csónakot ábrázol. A városképek a Szentháromság (akkor Szent István) teret és a városházát, a Tóth Kálmán teret (akkor Gróf Zichy Bódog) teret a szoborral, utcákat (Erzsébet királyné, Eötvös, Vörösmarty, Tóth Kálmán), templomokat, kápolnákat, kegyhelyet (Vodica), iskolákat, gimnáziumot, tanítóképzőt, zárdát, rendházat, kórházat, vasútállomást, lőkeret ábrázoltak. Készült néhány különleges, humoros lap is. Mindezekből a könyv szép válogatást nyújt.

A *Baja régi képeslapokon* című könyv a szerzőnél kapható a Belvárosi Közösségi Házban (6500 Baja, Széchenyi utca 6. szám) minden vasárnap 9 és 11 óra között a 2. számú szobában.

Becherer Károly

In memoriam dr. Tongue Tóásó Éva

Egy elmaradt interjú helyett

2012 októberének első napjaiban – miként közel három évtizede oly gyakorta – nevemre vaskos postai küldemény érkezett dr. Buda Béla pszichiáter professzortól. A tőle ez alkalommal kapott szakmai anyagok egyike az egykor általa életre hívott és 1986-1990 között általa szerkesztett *Psychiatria Hungarica* XXVII. évf. 2012/3. száma volt. A Magyar Pszichiátriai Társaság tudományos folyóirata e számának 191-196. oldalain így vált számomra is olvashatóvá a szintén neves pszichiáter-addiktológus, dr. Kelemen Gábor tollából megjelent *Interjú Tongue Tóásó Évával*. A 192. oldalra átlapozva a következő szövegrészlettel szembesültem: „Az első körzeti orvos meghívottunk a bácsbokodi Péter Árpád volt. A kapcsolatunk vele úgy kezdődött, hogy elküldte nekem Lausanne-ba az első cikkét. Nem akartam hinni a szememnek, hogy egy kis határmenti faluban valaki komoly elméleti szinten foglalkozik az alkoholizmus problémájával. Gyermekekoromban sokat jártam Bácsbokodra, a szüleimnek tanyája volt ott. Szívmelengető élmény volt ilyen módon találkozni egy gyermekkori helyszínnel. Az ICAA szponzorálta részvételét az európai WHO koppenhágai irodája által háziorvosok részére szervezett alkoholológiai továbbképzésre.”

Birtokában lévén telefonszámainak – közté a szüleitől örökölt zuglói otthona vonalas telefonszámának – az interjú végigolvasását követően azonnál felhívtam. „Á”, maga az? De örülök! És bocsásson meg, amiért csak a többedik csengetésre vettem föl a telefont, de tudja, a konyhában botorkáltam, és a látásom annyira megromlott, hogy a lakásban szinte csak a bútorokon tapogatózva tudok közlekedni, amikor nincs valaki a segítségemre...”, és most időbe telt, amíg a telefonhoz értem. Hogy vannak? És Éva? És a fiai? És az unokái mekkorák...?” Érdeklődésemre, hogy szeretettel venné-e, ha Évával kettesben a közeljövőben meglátogatnánk, mindjárt fővároson belüli útvonalat is ajánlott, a kérdésemet pedig, hogy készíthet-e vele egy, a Bajai Honpolgár oldalaira remélt interjút, ugyancsak örömmel vette.

Alig 10 napra rá, hogy – most már meglátogatása konkrét időpontját egyeztetendő – telefonon újra hívtam, az kicsengett bár, de Éva asszony nem vette fel. A következő napokban-hetekben számos alkalommal keresve, hasonlóan jártam. Buda professzor úrnál is érdeklődtem felőle, ám ő is csupán arra gondolt, hogy valamelyik lánya Svájcba vihetné a téli hónapokra. Aztán 2012.12.20. 22:47 keltezéssel dr. Buda

Bélától érkezett e-mailen a hír: „Kedves Árpád! Most kaptam a hírt, hogy dec. 7-én meghalt Éva. Szomorú vagyok...”

Hát ez a szomorú magyarázata annak, hogy a T. Olvasó a vele készült interjú helyett csupán dr. Tongue Tóásó Éva emlékeztetőre írt sorokból ismerkedhet meg azzal, hogy ki volt Ő, életének mely szakasza fűződik Mátéházapusztához, Bácsbokodhoz és Bajához (minek folytán külön kiérdemesült a Bajai Honpolgár olvasótáborának kollektív emlékeztetőre).

Alábbi életrajzi adatai a dr. Kelemen Gábor által vele készült interjúból kiemelték:

Felmenői Erdélyből települtek át – létezik egy Bögöz nevű erdélyi falu Hargita megyében, ahol egy utcányi Tóásó él ma is. Apai nagyapja jónevű építésmérnök volt, apja építési vállalkozóként biztosított a családnak a „fölsőbb középosztályhoz” tartozást. Húga háború alatti halálát anyja élete végéig nem heverte ki. Apja vállalatát államosították, őt magát koholt vádakkal börtönbe csukták a Rákosi-korszakban. Éva tanulmányi előmenetele szempontjából a másik nagyon rossz ajánlólevélnek az számított, hogy a Sacre Coeur (Szent Szív) nevű francia leánynevelő intézetben nőtt föl, odajárt első elemi-től érettségiig, és az sem számított jó pont-

nak, hogy addigra beszélt németül, tudott franciául és angolul! Esélye sem volt bejutni egyetlen hazai felsőoktatási intézménybe sem ilyen priusszal – holott világegyetemen orvos akart lenni! –, hát elvégzett egy gyors- és gépiró tanfolyamot, férjhez ment, majd elkezdte azt a főiskolát, „ahova egyáltalán be tudott jutni”, a számvitelin egy tanári szakot. Közben született két gyereket. Sokáig nem tudott elhelyezkedni, végül egy építőipari vállalatnál kapott munkát, ahol bekerült a jogi osztályra. Munkahelye javaslatára tudta elkezdni levelező tagozaton a jogi egyetemet, amit a szokásos öt év helyett három év alatt elvégzett, és lett belőle jogász. Doktori disszertációjának címe *Az alkoholos befolyásoltság alatt elkövetett bűncselekmények megítélése* volt. Aztán elvált, bekapcsolódott a Nótanács jogi tanácsadó szolgálatába, önkéntesként, főleg családvédelmi ügyekben tevékenykedve. Néhány társával közösen arra az eredményre jutottak, hogy a hozzájuk forduló férfiak, feleségek nehézségeinek 48%-ában a problémák az alkoholfogyasztásra vezethetők vissza. Akciót kezdeményeztek, amely eredménnyel járt, és egy kormányközi bizottság megalakulásához vezetett. Ebben a Nótanácsot többnyire maga képviselte. Mivel a bizottság a Vöröskereszt égisze alatt ügködött, azon keresztül lehetőség volt külföldi kapcsolatok létesítésére. „1961 májusában meg is jelent a Vöröskeresztnél egy úr Lausanne-ból, hogy megismerkedjen a magyarországi alkoholizmus viszonyaival”. Ez az úr Archer Tongue volt. „1962-ben életemben másodszor jártam külföldön, az ICCA varsói konferenciájára hívtak meg, ahol előadást tartottam. Nem sokkal előtte kaptam meg a jogi diplomámat, s akkor kezdtem el a pszichológiai tanulmányaimat; kriminálpszichológus akartam lenni.. Próbáltam járni a magam útját, nem volt kitaposott ösvény. Ám Varsóban valami nagyon meglepő történt... Újra találkoztam Archer Tongue-val, az ICAA Svájcban működő igazgatójával, s az én utam váratlanul és szépen besiklott az ő nagyon hasonló életfelfogásába... Nem akartam külföldre menni és még kevésbé – egy félresiklott házasság után, két gyermekkel – újra férjhez menni. Ez az Archer Tongue-val való egymásra találás derült égből villámcsapásként ért... 18 hónapi ismeretség után hozzám ment feleségül... az elkövetkező 43 évben jól kiegészítettük egymást. Archer volt az utazó diplomata, az örökmozgó, én pedig a motor, az előkészítő, a szervező...” „Attól kezdve a magyaror-

szági kapcsolataim úgy maradtak élők, hogy mindig igyekeztünk itthonról bekapcsolni embereket a konferenciáinkra...”

Az ICAA (International Council on Alcohol and Addictions=Nemzetközi Alkoholizmus és Kábítószer elleni Tanács) a 19. század végének alkoholizmus elleni mozgalmából nőtt ki. Az első világkongresszust, melyen 25 különféle társaság képviselői vettek részt, 1885-ben, Antwerpenben tartották. (Megjegyzés: Hasonló világkongresszusnak Budapest 1905-ben adott otthont, annak résztvevőit Ady Endre „részegjei a józanságnak”-ként aposztrofálta, tevékenységüket pedig „az alkoholizmus falánk sárkánytoroka” elleni küzdelemnek nevezte.) Az ICAA intézményesített elődje az 1907-ben létrejött IBAA (International Bureau Against Alcoholism) volt (Archer Tongue 1952-től már ennek is igazgatójaként tevékenykedett), amelynek jogutódjaként – annak jelzéséül, hogy a szervezet az alkohol mellett a kábítószerre is kiterjesztette tevékenységét – jött létre az ICAA. Eva Tongue 1963-ban már ügyvezető asszisztens igazgató, 1968-tól igazgatóhelyettes, férjének 1990-ben történt nyugdíjba vonulását követően pedig kinevezett igazgatója a szervezetnek; míg nem 2002-ben, 71 évesen, „forró fejjel nekiment a nyugdíjnak”. „Amire legbüszkébb vagyok, hogy a munkám mellett magaménak tudhatok hat gyermeket, tizenegy unokát és három dédunokát...”

Amikor pedig az interjút készítő a világ legjelentősebb addiktológiai szervezete egykori igazgatójának, a 45 évnyi svájci tartózkodás után 2008-tól újra Magyarországon élő és ekkor már 81 éves Éva asszonynak záróként felteszi azt a kérdést, hogy miként éli meg az utóbbi években erősen beszűkült mozgási lehetőségei élményét, arra válasza volt: „Nézd, a jet-korszakban is Arany János Epilógusának hozzáállása maradt közel hozzám; kicsit átírva „Az életet már megjártam. Többnyire csak gyalog jártam, Gyalog bizon’...Legfőleg ha omnibuszon (s nagy néha még fiákeren is)”

Az alábbi részletek – részint életrajzi adatai kiegészítéséül, részint a vele történt megismerkedésem és annak utána kialakult kapcsolatunk felvázolására – már személyes ismeretségünk és találkozásaink hozadékai:

Mivel alkoholológiai jellegű tudományos munkásságom addigra széles körben ismertté vált, és – külföldi munkavállalásomnak is köszönhetően – angol nyelvtudásom elfogadhatóvá (ugyan nem kis meglepetésemre!), akkori bácsbokodi rendelőmben egy ízben azzal a felkéréssel kerestem fel megyei

főorvosi minőségében dr. Gubacsi László, hogy megénket képviselő vállalkozó el és jelentsek be előadást a Budapesten 1986. június 1-6. között az ICAA által szervezett „32nd International Institute on the Prevention and Treatment of Alcoholism”-ra. Kérésének eleget téve küldtem meg a *Reasons and practice of the fight against alcoholism in a village in Southern Hungary* című előadás-összefoglalómat Lausanne-ba, az ICAA Irodájába, hónapokkal a rendezvény előtt. Ennek folyamán magam az egyik fővárosi luxusszállodánkban tartott nyitófogadáson. A világ minden tájáról érkezett (előadói minőségben közel 250) résztvevő forgatagában egy hazai kolléga társaságában „bolyongva” a zsigorban egyszer csak egy mondatfoszlány szűrődik a fülembe: „Itt a körzeti orvosoknak kellene tülekedniük...szerte a világból az alapellátásban dolgozóknak..., azok tehetnek a legtöbbet...”

Amikor a kis kört alkotó, 6-7 tagú beszélgető csoporthoz azt jelezve léptem, hogy magam körzeti orvos vagyok, és az egyikőjük által feltett „Ki maga?” kérdésre a nevemet kimondtam, egy hölgy ragadt karon, hangos „Hát maga az, akit én napok óta, mióta Pesten vagyok, keresek, és most is órák óta!” szavakkal vont félre, elmondva, hogy Ő Éva Tongue, eredeti néven Tóásó Éva, és megkönnyezte, amikor Lausanne-ba Bácsbokodról érkezett előadás-összefoglaló, abból a faluból, ahova őt személyes élmények fűzik!

Hogy mik voltak az őt Bácsbokodhoz fűződő személyes élményei? Nos, apját mint osztályellenséget, a Rákosi diktatúra időszakában Budapestről családjával együtt kitelepítették, Mátéházapusztára száműzték. A felsőbb középosztályba tartozó család ezután jó ideig a pusztánlakás körülményeihez volt kénytelen alkalmazkodni. A tanya, ahol száműzetésük időszakában éltek, utóbb Tóásó-tanyaként vált ismertté (és tájékozódási ponttá), napjainkra hült helye, korábban lebontásra került.

1986-ban történt megismerkedésünk után, és annak köszönhetően, nyugdíjba vonulásáig személyesen tőle érkeztek a nevre szóló meghívók az ICAA évenkénti konferenciáira, illetve négyévenkénti kongresszusaira. Az azok némelyikén (az Oslóban, Nyugat-Berlinben, Glasgow-ban, San Diegóban, Amsterdamban megrendezettek) – mindenkor előadói minőségben történő – részvételemet azzal segítette elő, hogy elengedte a tekintélyes, 400 svájci frank regisztrációs díj befizetését, bejelentett előadásomnak elfogadása visszaigazolását követően pedig lehetővé vált számom-



*Tóásó Éva a Péter házaspárral
az ICAA kongresszus helyszínén (Amsterdam, 1996)*

ra valamely rész- (utazási vagy szálloda-) költségnek pályázati úton elnyerése. Az ICAA rendezvények által a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe történt bekapcsolódásom gyümölcseként számos egyéb meghívást kaptam. A Tóásó Évával és (emlékezetem szerint ír származású) férjével, Archer Tongue-val történt hosszabb közös együttlét² megkülönböztetett lehetőségét az jelentette, amikor 2001-ben – elsőre örömmel igent mondván – elfogadták meghívásomat a Felsőszentivánon június 15-16-án első ízben megrendezett, „A Kárpát-medence magyarlakta falvainak egész-

ségügye az ezredfordulón” nemzetközi konferenciára. Azon Éva asszony nemcsak üléslélnöki szerepet vállalt, de a konferencia nyitóelőadása is tőle hangzott el *A szenvedélybetegségek és azok elő-állapotainak népegészségügyi súlya faluviszonylatban: nemzetközi kitekintés* címen. Az alkalommal a Duna Szállodában laktak, annak emeleti erkélyéről gyönyörködtek a Szentháromság tér arculatában.

Az ICAA igazgatói székéből nyugdíjba menetele folytán távozott, utóbb megözvegyült Éva asszony bizony azok után is még jó ideig „forró fejű” maradt: irodavezetője

volt Bécsben az ENSZ Kábítószér Bizottsága mellett működő NGO tanácsnak, a világ 5 kontinensére kiterjedt kapcsolatrendszerét maga az ENSZ is oly módon kamatoztatta, hogy mint delegáltját megannyiszor küldte Kínába tárgyalni, és hosszan, hosszan sorolhatnánk általam is ismert aktivitásait.

Ahogy azt az életrajzi adatát, hogy 2008. június 26-án Budapesten „Elige Vitam Életműdíj” kitüntetésben részesítették, azt is korunk információs szupersztrádájáról sikerül leböngészni, hogy megtalálta méltó módját azon dilemmája feloldásának, mitévő legyen az évtizedek során a világ minden tájáról kapott számtalan ajándéktárggyal (közte – feleségemnek elújságoltak szerint – 406 (!) értékes vasalóval), amelyek még csak megfértek valahogyan a nagyméretű, pompás, a Genfi (Léman-)tóra panorámás villalakásban, de – az attól megváltást követően – sehogy sem a szüleitől örökölt zuglói házban. Nos: 2006-ban kincset érő vasalói közül 204-et ünnepélyes keretek között az Országos Műszaki Múzeum Öntödei Múzeumának ajándékozott!

Magam, aki nevének és munkásságának emléket állítandó írtam a *Bajai Honpolgár* T. Olvasói számára e sorokat, eltávozta követően is hálatelt szívvel mondom köszönetet a nagyszerű asszonynak irányomba tanúsított kitüntető figyelmességéért; azért a számtalan élményért, amelyben családom és magam az elmúlt negyedszázadban jóvoltából részesülhettünk!

Nyugodjék békében!

Péter Árpád dr.

Kedves, Jó Bajaiak!

Balladisztikus hangú levél Finnországból,

a „gyöngyök havából” (helmi = gyöngy; helmikuu = február);

a MALÉV és az én halálosan szerelmes szimpátia-elszállásom évfordulóján

Rossz tulajdonságom (igen?), hogy a rosszakat nemcsak igyekszem elfelejteni, de el is felejttem, pillanatok alatt, időpontostól, mindenestől. Olyan vastag guánó borul rájuk, mint a Galápagos-szigetekre. Így most azt sem mondom meg, hogy a MALÉV-es szállunk, (el)röpülünk akciónk 2012 februárjának mely napjain történt, mindenesetre egymás mellett, az biztos. De tán nem is a dátumok a legfontosabbak, hanem épp ez a kikeresés, kivakarás (a jótékony guánó alól). Kínos, rettentően keserves. Még egy év után is. De va-

lami arra készítek, hogy mégiscsak megtegyem, mert szálltunk, repültünk – kinek is a rendelkezésére?

Hogy a MALÉV voltaképpen és igazából kinek a rendelkezésére szállt el, az valószínűleg ugyanúgy az örökös titkok kamrájába fog záródni, mint a Kennedy-gyilkosság s még más ehhez hasonló. Nagy érdekek, nagy pénzek jönnek-mennek itt általában....

LOT (lengyel) van, TAROM (román) van, cseh is van, bulgár is van. Magyar, saját légitársaság csak volt. Úgy hívták,

hogy MALÉV. Az utolsó, esti járat éppen Helsinkiből érkezett Budapestre.

A magam dolga némileg könnyebb. Az én szerelmes elszállásom, ívből, a hómezők közepébe Kohandi Katrin észt kölégánóm áttételes jóvoltából történt.

Nos, Katrin maroktelefonált annak a „kohtalokas” (sorsdöntő) elszállásnak az alkalmával. Hangja csaknem sivított a mobilban; a jövő heti, öregeknek adott koncertet igyekezett eligazítani, én pedig szorgalmasan válaszoltam neki. „Katrin, részéről minden kész, elrendezett, ahogy

már többször jeleztem is!” Aztán dühösen: „Katrin, volnál szíves most már békén hagyni, többszörösen lefutott dolgokkal?” – s a maroktelefont dühösen lecsaptam a jobb oldali ülésre. Igen ám, de a bal kezemmel valószínűleg meghúztam a kormányt. Az volt a szerencsém, hogy keresztelkedésből befordulva épp csak kezdtem húzatni az autót.

Mintha csak ellenállhatatlan erők kerítették volna hatalmukba, az autó kicsúszott alólam, át a szembejövő sávon, s hatalmas ívben szállt, repült bele a finn hómezőbe, amelyet még Sibelius is illő tisztelettel és alázattal énekelt meg az *On hanget, korkeat, nietokset* című művében.

A rendőr hazudott a jegyzőkönyvben – de csak úgy, mint a banki, apró betűk esetében történik: ilyenkor-olyankor ki figyel alaposabban oda? Egyszóval nem bucskáltam át a fejemen, csak félíg orral, félíg oldalra dőlve beleálltam a hóba. Amolyan 45 fokos szögben.

A biztonsági öv úgy szorított, hogy soha még ilyen szerelmes ölelést életemben. Ki sem lehetett pattintani, ám a pillanatok tört része alatt megjelentek az emberek; jobban értettek az autómhoz, mint én magam, s már húztunk, igyekeztünk is kifelé az útra. Innen az észlelet, hogy a hó úgy hasig ért: 70-80 cm.

Odaki már vártak...

A fentiek 2012 februárjában történtek, december 15-én pedig egy hazafelé, Budapestre induló, természetes FINNAIR gép fedélzetén ültem. Jöttem magyarul karácsonyozni.

Annyit tudni kell, hogy korábban a MALÉV és a FINNAIR (úgy is, mint két One World tag) igen szépen összedolgozott. Ha a járatszám három tagú helyett négynek mutatkozott, az azt jelentette, hogy vagy MALÉV gép viszi a FINNAIR utasokat is, vagy fordítva. Finntól hallottam, rendszerint a maléves szállításnak örültek jobban, mert – legalábbis ősi időkben – primább volt a kaja, s a pohárba is többször s többet kínáltak. Most, december 15-e estéjén 6 euróba került volna, ha szerettél volna a finn gépen elszopogatni egy üvegecske, 2 dl olasz vörösbort...

Ilyen sem volt még, a gép farkában kaptam helyet. De legalább közelebb szorgoskodott a kicsit öregecske stewardess, és miután az angol köszöntés után a saját anyanyelvén válaszoltam neki, elsőként kaptam a kis kajás dobozt, benne hagyományos, skandináv húsgombócokskák, napon szárított paradicsom-szeletkék stb.

Elfelejtettem eddig mondani: nagy gondokkal küszködik a FINNAIR is; te-le van vele rádió, televízió, nyomtatott sajtó. Félnék a One World társ, a MALÉV-val történtek után...

Az évvel korábbi mentős segédtsízt hölgy korántsem volt olyan öregecske, mint a repülőgépes felszolgáló, sőt! Megszámlálhatatlan pearcing csüngött rajta: füléből, orrából, alsó ajkából, az embernek kedve lett volna megkérdezni: „még ott is?”. Persze hogy nem volt kedve. De amikor a fiatal nő elkezdte magához szorongatni, tapogatni, ropogatni, akkor ahhoz lett volna kedve, hogy felkiáltson: „Hé, Csibém! Nem vagyok én Móricz Zsigmond!” Éppenséggel már korosabb is valamivel az akkori Móricznál.

Hajam szála sem görbült meg. Egyesek szerint angyalkák szállodostak fölöttem. Kutyajajom sem lett, de attól már igen, amit az említett rendőr, ügyész, ítélkező gyakornok reám mértek, mondván, hogy súlyosan veszélyeztettem a közbiztonságot az utakon, s ha szembe jön valaki, minimálisan két halott. Nem jött szembe, de majd fél évig csak autóbusszal utazhattam, s az euróban kimért büntetés is jóval az ezer fölött volt.

A kissé aszott, de mindvégig igen kedves stewardess-től az általános köszönés helyett (Hei, hei! Heippa!) csak zenészköszöntéssel búcsúztam: Heipparalla! Aztán meghatódtam, mert a finn, angol és a kötelező svéd nyelvű köszöntés után – nyilván CD-ről – magyarul is elhangzott: „Isten veled! Találkozunk legközelebb is!”

Féltik magukat, féltik a családjukat, népüket. Mert a MALÉV is mi magunk voltunk: amerre csak megjelentek ezek a kicsit öregecske gépek – egy darabka Magyarországot, önazonosságot, becsületet, tisztességet: bennünket hoztak-vittek a nagyvilágban.

Igy hát Kodályjal búcsúozom. Helyesebben az általa, a *Psalmus-Hungaricus*-ban felhasználta, a Kecskeméti Vég Mihály 55. zsolotárából kiragadott szövegrésszel.

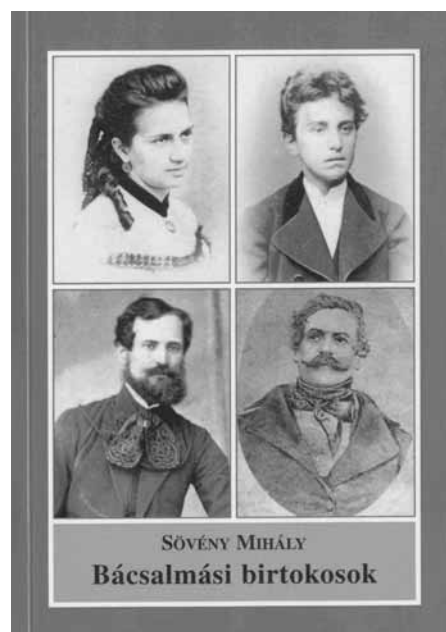
„Keserű halál szálljon fejére,
Ellenségemnek ítéletére,
Álnokságának büntetésére!...”

Mindannak, mindazoknak, aki (akik) ezt velünk tette (tették) – mert jobbat nem érdemelnek. De nektek, közöttetek is az igazaknak magyaros ölelést:

Dobai Tamás

Sövény Mihály: Bácsalmási birtokosok

Könyvajánló



A címlapon balról jobbra és fentről lefelé Kovachich Györgyné Vojnics Klotild, Antunovics Ferenc, ifjabb báró Rudics József és Rudics Máté fotói.

A *Bácskai Napló* 2012. július 5-én megjelent száma *Bácsalmási könyvek* címen adott hírt a sorozat első két kötetéről (Elisabeth Knödler: *Backnangból visszazéve*, Sövény Mihály: *Bácsalmási évszázadok*). Kiss Pál sorozatszerkesztő és -kiadó, a Navigátor című lap és a Magyar Közlekedési Kiadó igazgató-főszerkesztője november 30-án Bácsalmáson mutatta be a harmadik kötetet, dr. Sövény Mihály legújabb munkáját. A birtokos családok könyvben ismertett története sok érdekességet tartogat a helytörténet iránt érdeklődők és a szakemberek számára. A munkát a nemesi címerek és a számos fotó szemléletessé, a forrásjegyzékekben közölt felhasznált dokumentumok hitelessé teszik.

A Navigátor Press Kiadó gondozásában megjelent könyv beszerezhető a bácsalmási Vörösmarty Mihály Városi Könyvtárban és a Navigátor Press Kiadónál (1134 Budapest, Dunyov István utca 5. Telefon: 06/20/960-3258).

Dr. Nebojszki László

Bácskai életrajzi vázlatok

Szenteleky Kornél

(Pécs, 1893. július 27. – Szivác, 1933. augusztus 20.)

Egy szerb orvos, aki megteremtette a vajdasági magyar irodalmat, és aki annak ellenére is magyarnak vallotta magát, hogy szerbként előnyöket élvezhetett volna. Reménytelen álmódzó lett volna a jugoszláviai magyarok „apostolkodó” értelmiségije, a Vajdaság Kazinczyja, összetartó és eligazító irodalmi vezére és érző szívű poétája, Juhász Erzsébet szerint „mindannyiunk nagyapja”?

A kisebbségi sorsba süllyedt népünk még nem tért magához, amikor az 1929-es diktatúra képében újabb csapás érte. A szét-szórtság és a gyámoltalanság nehéz időszakában az ugyancsak gyenge lábakon álló irodalom vállalta azt, amit a politikának nem sikerült elérnie: a szellemi erők egybefogását, a megmaradást célzó „ellenmérgek” kifejlesztését. E lassan, sok nehézséggel, de tudatosan kialakított mozgalomnak az 1932-ben alapított Kalangya folyóirat lett a szócsove, élére pedig Szenteleky Kornél került, az európai látókörű sziváci falusi orvos, két könyv szerzője (*Kesergő szerelem*, regény, 1920, Budapest; *Úgy fáj*

az élet, novellák, Szabadka, 1925). Az ugar-törés, a kalangyába kötés éveit voltak ezek, a jugoszláviai magyar irodalom megteremtésének esztendei. Ebben a folyamatban Szenteleky volt fáklyagyújtó, s egyúttal a fáklyahordozó is, pedig ekkor már évek óta gyógyíthatatlan tüdőbeteg. „Ő oltotta belénk a megmaradásért való küzdelem gyógyító mérget – írja emlékezéseiben Herceg János –, és ő biztatott az újért lelkesedni, ahogyan minden európaisága mellett elvárta tőlünk, hogy az itteni sorsról, erről a különös világról, színeiről és népéről és a népnek helyzetéről szóljunk.” A folyóirat első számában kifejtett programját ő helyi színeknek, couleur locale-nak nevezte, s végrehajtásában mindenkire számított, ennek folytán a kevésbé tehetségesek kéziratát is gondozta, olykor át is írta. Ezért még életében, de később is vád érte, hogy „vicinális irodalmat” teremt. „Kevesen vagyunk, és ezért egy-két dilettánsnak csak meg kell bocsátanunk” – mondta maga is egy helyütt, de couleur locale-nak mégsem ez volt a lényege, hanem, a szigorúbban vett irodalmi

feladatok mellett, „a nyomor és az analfabétizmus ugarába cövekelt” népünk felemelkedésének szolgálata, az olvasói igény, a közösségi tudat kifejlesztése, a magyarság identitásának megőrzése, a beolvadás, a kivándorlás árjának megfektezése.

Az itteni valóság sajátos fintora, hogy ezt az irodalmi (kisebbségi, politikai) programot egy olyan ember hirdette, aki maga is egy asszimilált család sarja: apja, Sztankovics György temesvári, anyja Koszica Teréz pedig baranyai szerb család leszármazottja, őt magát is egy görögkeleti pópa keresztelte meg.

(Kalapis Zoltán: *Emlékezzünk régiekről*. Zombor, Publikum. 2007.)

¹ Szenteleky Kornél családja 1898-ban költözött Zomborba, itt tett magyar gimnáziumi érettségét 1911-ben. Az orvosi diplomát 1916-ban Budapesten szerezte meg. Orvosi pályáját Garán kezdte, majd Szivácra került. Emlékét őrzi a tiszteletére 1972-ben alapított Szenteleky-díj irodalmároknak és a Bazslikom-díj műfordítók számára. (J.A.)

Rácz Ilona

(Zombor, 1897. szeptember 3. – Budapest, 1985. május 6.)

A Magyar Népzene Tárának kiadására Bartók Béla és Kodály Zoltán még 1913-ban tett javaslatot. A kiadványsorozat első kötete azonban csak 1951-ben jelent meg, Kodály Zoltán védőszármái alatt. Addig a gyűjtés, lejegyzés, rendszerezés és feldolgozás kemény munkája folyt, sok-sok buktatóval és meg nem értéssel övezve. Rácz Ilona ennek a felbecsülhetetlen értékű, európai jelentőségű munkának volt egyik kiváló részese. A szakma nagyra értékelte a csendes tudós hozzájárulását, szélesebb körben azonban „ismeretlen katoná” volt és maradt.

Rácz Ilona szülővárosában érettségizett az első világháború kitörésének évében a Trefort utcai főgimnáziumban, amelyet az 1868. évi nemzetiségi törvény alapján Trefort Ágoston kultuszminiszter alapított a bácskai szerbség részére 1872-ben. Amikor 1914-ben Rácz Ilona kiváló eredményel befejezte középiskolai tanulmányait, már magyar tannyelvű volt az iskolája.

Nem kevésbé volt sikeres a zeneiskolában: kitüntetéssel fejezte be. Vele egy időben érlelődött egy másik zombori zenetehetség, Kiss Lajos, aki ugyan három évvel fiatalabb volt, de pályájuk során több érintkező pontjuk is akadt, így népzene-kutatóként 1960 és 1969 között együtt dolgoztak a Magyar Tudományos Akadémia Népzene-kutató Csoportjában. Sorsuk is jellegzetesen vajdasági: Rácz Ilona az első, Kiss Lajos a második világháború után kényszerült elhagyni szülőföldjét.

Rácz Ilona 1921-ben kitüntetéses zongoratanári képesítést nyert. A zeneszerzést, zeneelméletet, zongorát és a magyar népzene-t Bartók Bélától és Kodály Zoltántól tanulta. Évekig a Székesfevárosi Felsőbb Zeneiskolában tanított, amelynek megszervezése Kacsóh Pongrác nevéhez fűződött. Középiskolai képesítést nyújtott, utóbb felsőfokú.

Több mint másfél évtizedes tanári működés után, 1938-ban gyökeresen megválto-

zott élete. Bartók Bélától, Kodály Zoltán közvetítésével, a következő üzenetet kapta: Hajlandó volna-e az akadémiai népzenei anyag rendezésében részt venni? Egy ilyen felkérést nem lehetett elutasítani – nem is volt oka erre –, így Kerényi György zeneszerző mellé került, akit már korábban azonos feladattal bíztak meg. Mindketten Bartók tágas dolgozószobája mellett kaptak helyet. Bartók 1934-től, az MTA megbízásából dolgozott a magyar népzene sajtó alá rendezésén. Rácz Ilona is Bartók klasszifikálása és felügyelete alatt sorolta három csoportba a mintegy 65 000 darabból álló gyűjteményt: régi stílusú dallamok (pentaton); új stílusú dallamok (150-180 évesnél nem régebbiek, tánclelésű, visszatérő dallamszerkezet); az előbbi kettőbe nem sorolható dallamok (idegen népek dalai, a nép körében elterjedt műdalok stb.)

(Kalapis Zoltán: *Emlékezzünk régiekről*. Zombor, Publikum. 2007.)

Válogatta: Jász Anikó

Igaz történetek egy tanyai iskola életéből

A tanyai gyerekek és a szabadidő

Ezek a gyerekek semmiben nem különböztek falusi vagy városban lakó társaiktól. Éppen olyan elevenek, mozgékonyak, önmagukat elfoglalni akarók voltak, mint hasonló korú társaik. Különbséget a lakóhely jelentett közöttük. Ez a tény más-más lehetőségeket teremtett a szabadidő felhasználása szempontjából. Egyáltalán nem vagyok biztos abba, hogy ez nagy hátrányt jelentet számukra.

A mi kis tanítványainkat két csoportba lehetett osztani a lakhelyük szerint. A szétszór, egymástól távol lévő tanyákon élő gyerekek helyzete és lehetősége egészen más volt, mint a gazdaság központjában élőké.

Naponta több kilométert tettek meg gyalog az iskoláig és vissza az otthonaikba. Mit láttak maguk körül? Itt-ott egy-egy tanyát, ősszel és tavasszal sáros, nyáron poros, télen fagyos és havas dűlőutakat. Hatalmas, szépen megművelt szántóföldeket, védősávokat, azokban megbúvó madarakat, őzeket, és egyéb vadakat. És otthon? Megcsinálták a leckeiket, segítettek szüleiknek, kisebb testvéreikkel foglalkoztak, azokkal játszottak. Más játszótárs ritkán akadt. Akkor még nem rendelkeztek tv-készülékkel, s rádió is kevés helyen volt. Ezek a gyerekek többet olvastak, a lányok kézimunkáztak, a fiúk faragtak, csutkából, kukoricaszárból játékokat készítettek. Ügyeskedtek, elfoglalták magukat. Játszottak és alkottak.

A gazdaság központjában lakó gyermekek számára a lakókörnyezet tálcán kínálta a szabadidő eltöltésének sokféle és változatos lehetőségét. Az ott élő, ott dolgozó emberek szerették a gyerekeket. Ez azt jelentette, hogy bemehettek a műhelyekbe, istállókba, a kazánházba stb. Láthatták az ott folyó munkát, kipróbálhatták a szerszámokat, eszközöket.

A kovácsműhely minden gyereknek nagy élményt jelentett. Kezelhették a fűtatót, kalapálhatták az izzó vasat. A két kovácsmester vigyázott rájuk. Figyelmeztették őket, nehogy a lehulló reves vashulladékra lépjenek, mert az égési sebeket okoz. Talán a jövő kovácsait látták egyik-másik fiúban.

Látták a gépek javítását, a fa és a fémek esztergályozását, a hegesztés fortélyait. Felülhettek a főjavításon átesett Zetorokra. Feri bácsi, aki a gépek bejáratását végezte, maga mellé ültette a gyerekeket, akik kormányozhatták a lassan haladó traktorokat. Micsoda boldogság volt traktort vezetni! Többen közülük traktorosok is lettek.

A kazánház is jó lehetőséget jelentett a játékra és ismeretek szerzésére. A fűtők megengedték, hogy „segédkezzenek” nekik. A kazánból kikerülő forró salakban krumplit sütöttek, s azt közösen el is fogyasztották.

A ló akkor már kiszorult a mezőgazdasági munkákból, helyettük a traktorok dolgoztak. Egy ló azért maradt. Ezt az állatot minden gyerek ismerte és szerette. Csilinek hívták.

A gazdaság központját a Mátételke-Óalmás vasútállomással egy kisvasút kötötte össze. No, ez a kisvasút igen elhanyagolt állapotban volt abban az időben. Még a háború előtt épült, terményszállításra építette az akkori tulajdonos. A mi időnkben már más volt a rendeltetése. Pályáján Gyuri bácsi közlekedett lóréval a gazdaság központja és a vasútállomás között. Csili a lóré elő fogva vitt utasokat az állomásra, vagy hozott valakit vagy valakiket onnan a gazdaságba. A kocsis szerette a gyerekeket, ha volt hely a lóréban, felvett néhányat, maga mellé állította őket. Kezükbe adta az ostort, a gyeplőt, sőt a féket is kezelhették az ő utasítása szerint. Sem az ostorra, sem a gyeplőre nem volt szükség. Csili értette Gyuri bácsi utasításait. Tudta jól magától is, hogy hol lehet gyorsabban, hol meg lassabban haladni. Azt is tudta, hol mehet a két sín között, hol meg sínen kívül, nehogy a talpfák közötti gödrökbe lépjen. A gyerekek élvezték és ki is használták a lórézás lehetőségét.

Egyszer aztán úgy látszott, hogy a lórézásnak vége szakad. Egy kis gőzmozdonyt kapott a gazdaság. Emelőkkel rátették a sínekre, felfűtötték. A kis mozdony vidáman fűtőgetett, feszült benne a mehetnék. El is indult népes felnőtt- és gyereksereg kíváncsi tekintetétől kísérve. Nem tartott sokáig az öröm. A sínek nem bírták a súlyos mozdonyt, minduntalan kifordultak a kerekek alól. Ezzel a mozdony sorsa beteljesedett. Félreállították. Maradt Gyuri bácsi, Csili meg a lóré. A jövő mozdonyvezetői új játszótér találtak maguknak. Ez a magányosan álló mozdony lett. Micsoda játékszer! Felmászni rá, leugrálni, a különböző rendeltetésű karokat húzgálni, hangját utánozni kiváló szórakozást jelentett. Ahogy telt-múlt az idő, a kicsi masina mindig szegényebb lett. Minden elmozdítható, lecsavarható alkatrész eltűnt róla. Végül csak a szilárd váz álldogált ott árván, de nem elhagyottan, mert a gyerekeknek még így is kínált változatos játékle-

hetőséget. Be lehetett bújni a jármű hasába, felmászni a tetejére, ráülni a kéményre. Lehetett körülötte cicázni meg bújjócskázni is. A lóréval való közlekedés öröme megmaradt továbbra is. Egy erős rúddal gazdagodott a jármű felszerelése. A gyerekek tudták, hogy ez a rúd gép. Egykarú, de lehet kétkarú emelő is. Ezzel segítették vissza a sínre a lóré, ha néha-néha kisiklott.

A szabadidő felhasználásának a szülői munkájának segítségével és a játékon kívül más formái is vannak. Tanítványaink is, szüleik is minden közösségi megmozduláson részt vettek. Nem kellett őket agítálni. Tudták, hogy minden közösség tevékenységgel a maguk életét teszik színesebbé, elmélyültebbé. Ezek mellett anyagi forrásokat jelentenek kirándulások, üdülések megvalósítására.

Az ötvenes években a fémgyűjtést szervezeten végezték az egész országban. Sok-sok fémest szedtek össze a gyerekek a lakásuk közelében, de a gazdaság egész területéről is. Akadt szanaszét bőven. Ezt a gazdaság kiegészítette és el is szállította a begyűjtőhelyre. Pénzzel nem támogathatta az iskolát, de megtalálta a módját, hogy segítsen. A fémgyűjtésből minden évben bevételhez jutottunk.

Évenként előadásokat rendeztünk. Mesejátékokat tanítottunk be. Minden tanítványunk kapott kisebb-nagyobb szerepet. Nem maradhatott ki senki. Egy-egy ilyen előadás a tanyavilágban jelentős esemény volt. Mindenki ott akart lenni, aki csak mozogni tudott.

Volt szüreti bál szőlővel, csöszökkel, tombolával. A Télapó is eljött minden évben, hogy ajándékaival örömet szerezzen a gyerekeknek.

Így jutottunk pénzhez, amit a szülők kezeltek. Ebből a pénzből támogattuk tanulóink kirándulásait, üdüléseit. Lelkes szülők eljöttek velünk mindenhová, segítettek, nehogy baleset vagy rendetlenség történjen. A gazdaság többször elvitte a gyerekeket Bácsalmásra, ahol abban az időben szabadtéri uszoda működött. Elju-

Helyreigazítás

A januári szám 17. oldalán a tavalyi tartalommutató évszáma hibásan jelent meg. Helyesen: 2012.

tottunk Bajára is. Voltunk Pécsen és Budapesten. Két esetben nyaraltunk a Balatonnál. A kirándulások, üdülések tágitották a látóhatárt. Más településeket, tájakat ismertek meg a gyerekek. Sok szépnek és értéknek lehettek tanúi.

Öröm visszatekinteni az ott eltöltött hat évre. Felemelő érzés, ha itt-ott találkozunk egykori tanyai tanítványainkkal, akik már nagyszülők, nyugdíjasok. „Megállítanak bennünket, beszélgetéseink közben minduntalan visszatérnek iskolai élményeikre.

Feleségemmel együtt hálások vagyunk a sorsnak az ott eltöltött évekért. Életpályánk sokkal szegényebb lenne a tanyai gyerekek nélkül.

Kovács T. Sándor

Az Erdei-alapítvány kuratóriumának felhívása

Erdei László honvéd alezredes 1998-ban alapítványt hozott létre Baja Város Hírnevéért cím és díj odaítélése érdekében. Az alapítványba került magánvagyon kamataiból fizetett díj és cím évente egy alkalommal kerül odaítélésre.

Az alapítói okiratban rögzített cél: „Minden évben kitüntetésben és pénzjutalomban részesíteni azt az egy személyt, aki a munkahelyén, lakóhelyén, kisközösségekben Baja városért – a közösség által elismerten – a legtöbbet munkálkodott.”

A díj odaítélésére 12 főből álló (civil) kuratórium kapott felhatalmazást. A 2013. évi díj átadására március 28-án kerülhet sor. Elnyerője 150 000 Ft díjban is részesül.

A kuratórium nevében kérjük Baja város polgárait, civil szervezeteit, kisközösségeit, hogy a címre általuk méltónak tartott személyre tegyenek javaslatot, hogy a kuratórium széleskörű társadalmi véleményből merítve hozhassa meg döntését. A javaslatokat 2013. február 10-ig szíveskedjenek elküldeni az alapítvány címére:

**Erdei László honvéd alezredes alapítványa Baja Város Hírnevéért
6500 Baja, Táncsics M. u. 22.**

A javaslatok értékelhetősége érdekében kérjük feltüntetni a javasolt személy nevét, lakcímét, a javaslattevő nevét, címét, székhelyét, telefonszámát, valamint annak indoklását, hogy a javasolt személyt miért tartja érdemesnek a cím elnyerésére. A javaslatot legalább 8-10 természetes személy írja alá! (Párt, állami, önkormányzati intézmény, magáncég javaslata nem elfogadható.)

Ujvári Sándor, a kuratórium elnöke

Védendő védtelenek: a barna medve

A Biblia szerint Saul dühtől vezérelve „...halállal fenyegette meg az Úr tanítványait.” A Damaszkuszba vezető útja közben egyszer csak az égből nagy fényesség vette körül. „Földre hullott és hallotta, hogy egy hang így szól hozzá: »Saul, Saul, miért üldözöl?« Erre megkérdezte: »Ki vagy Uram?« Az folytatta: »Jézus vagyok, akit üldözöl.«” (A Biblia 1976-os budapesti kiadásában ApCsel 9,1-5.). A történetek és az utána következő események nyomán Saul megkeresztelkedett, megtért és Pál néven a keresztény vallás kiemelkedő apostola lett. Január 25-i névnapjához kapcsolódik ez a 180°-os fordulat vagy más néven a palfordulás: a hazai kalendáriumok időjósága szerint e naptól kifelé megyünk a télből és várjuk Gyertyaszentelő Boldogasszony napján – február 2-án – a medve előjöttét a barlangjából. Jókai Mór *Az új földesúr* című, 1862-ben kiadott regényében így írt erről:

„A medve igen nagy filozóf.

Míg derültek az élet napjai, addig élvezi azokat, s ha zordonulni kezdenek, nem keres idegen hazát, mint a gólyák, nem is megy rabolni az erdőre, mint a farkas, nem megy szolgálni, mint a kutya, hanem behúzza magát egy csendes, előre kiszemelt odúba, ott összekuporodik, s nagy megnyugvással várja, hogy melyikük unja meg hamarabb a passzív ellenállást: ő-e vagy a tél?

Rendszerint a tél türelme szokott rövidebb lenni, mert az rendszeren elmúlik magától, míg havon megfagyott medvét még senki sem látott.

Néha vannak igen hosszú telek, de az a medvét nem confundálja; tudja jól, hogy azért mégis csak el kell annak múlni; ha nagyon csípősen fű be odújába a szél, nem ír hozzá szelídítő brochure-öket, hanem betartja a hátával a nyílást, s akkor csak azon az egy helyen fázik.

Van aztán egy napja a télnek, aminek „gyertyaszentelő” a neve. Miről tudja meg a medve e nap feltűnését a naptárban, az még a természetbúvárok fölfedezésére váró titok. Elég az hozzá, hogy gyertyaszentelő napján a medve elhagyja odúját, kijön szétekinteni a világban.

Azt nézi, milyen idő van!

Ha azt látja, hogy szép napfényes idő van, a hó olvad, az ég tavaszké, ostoba cinkék elhamarkodott himnuszokat cincognak a képzelt tavasznak, s lombnak nézik a fán a fagyöngyöt, pedig lép lesz abból, melyen ők megugulnak; ha lány, hízelgő szellők lengedeznek, akkor a medve – visszamegy odújába, pihent oldalára fekszik; talpa közé dugja az orrát, s még negyven napot aluszik tovább; – mert ez még csak a tél kacérkodása; mint a régi rendszer minisztériuma szabadelvű program mellett.

Ha azonban gyertyaszentelő napján azt látja a medve, hogy rút, zimankós förmegte van; hordja a szél a hóhelyet, csikorognak a fák sudarai, s a lóbált száraz ágon ugyancsak károg a fekete varjúserég, mintha mondaná: reszkessetek, sohasem lesz többet nyár; a tél megígérte nekünk, hogy mármost örökké fog tartani; mi kivettük árendába a szelet, fújatjuk, amíg nekünk tetszik; a nap megvénült, nincs többé semmi ereje, elfelejtkezett rólatok! Kár várnotok! – Ha jégcsap hull a fenyők zúmarázos szakálláról; ha a farkas ordít az erdő mélyén: akkor a medve megrázza bundáját, megtörli szemeit és kinn marad; nem megy vissza többet odújába, hanem nekiindul elszánt jókedvvel az erdőnek.

Mert a medve tudja azt jól, hogy a tél most adja ki utolsó mérgét. Csak hadd fűjön, hadd havazzon, hadd dörömböljön: minél jobban erőlteti haragját, annál hamarabb vége lesz.

S a medvének mindig igaza van.

Honnan vette a medve e természettudományi bölcsészeti kontemplatív irányeszméket, azt nem tudjuk megmondani, hanem hogy a magyar időjárás észleletek között az rég fel van jegyezve, az bizonyos.”

A barna medve (*Ursus arctos*) szőrzetének színe a sárgásbarnától a sötétebb árnyalatokon keresztül egészen a szürkésfeketéig változik, fülei lekerekítettek és ki-



Medveprofil közelről

csik, orra hosszú, pofája széles. Talplenyomatán jól kitűnnek más állatokéval össze nem téveszthető hosszú karmai. A hím medvét kannak, a nőtényt anyamedvének, a szaporulatot bocsnak nevezik. Tápláléka döntően növényi eredetű, de megessi a lárvákat, a rovarokat és a kisemlősöket is. A vérmedve megjelölést a húsevésre rászokott, a háziállatokat zsákmányul ejtő példányok esetében használják. Az állat testhossza 2-2,5 (farka ebből csupán 8-10 centiméter), marmagassága 1-1,2 méter körüli, testtömege 150-300 kilogramm közötti, de egy jól fejlett példány elérheti a 350 kilogrammot is. Az ivarérettséget négyéves kora körül éri el. A május-júniusi párzást követően az anyamedve 7-8 hónapos vemhesség után, téli nyugalmi időszakában 1-3, ritkán 4-5 kölyköt hoz a világra. Az első hetekben vak bocskok 3-6 hónapig szopnak és 1,5-3 éves korukig az anyjukkal maradnak, aki ebben az időszakban általában nem párosodik. Télen a havazások kezdetekor, amikor már nem talál táplálékot, nehezen megközelíthető helyen, a fák gyökerei közé beásva vackot készít és téli pihenésbe kezd. A megfigye-

lések szerint annak ellenére, hogy anyagcseréje jelentősen lelassul, a testhőmérséklete csupán 1-2 Celsius-fokkal csökken. Tavaszkor korgó gyomorral bújik elő: ilyenkor ritkán talál még elegendő mennyiségű és minőségű növényi táplálékot, ezért rákényszerülhet a nagyobb testű állatok elejtésére, de a dögre is szívesen rájár.

Napjainkban a barna medvének Európában a skandináv országokban, Romániában, Oroszországban, Bulgáriában, Szlovákiában és Horvátországban élnek nagyobb állományai. Meglévő élőhelyein a faj fennmaradása leginkább vadászatának mértékétől függ. A Trianon utáni Magyarországon egyedül az Aggteleki-karszt területén élt 1920 előtt állandó vadként barna medve. Itt, a Gödöllői Koronauradalom Színi Erdőhivatalához tartozó Szelcepusztán – a Ménespatak völgyében – vitéz Nemeskéri-Kiss Géza gödöllői Udvari Vadászivatal vezető irányításával 1935 nyarán medvetelepítésbe és -kert létesítésébe kezdtek. A főleg főúri vadászat céljait szolgáló akció teljes mértékben sikeresnek bizonyult, és a vadaskertből már 1938-tól engedtek szabadon medvéket. Horthy Miklós kormányzó egyetlen példányt lőtt a területen: Kárpátalja és Észak-Erdély visszakerülése után érdeklődése az ottani vadászati lehetőségek felé fordult. A szelcepusztai medvék zöme az 1944-45-ös háborús események áldozata lett, de az egyik itteni – mára erdőrezervátumként számon tartott haragistyai – erdőben még 1950-ben is találtak medvenyomokat. Magyarországon napjainkban az Északi-középhegységben lehet számítani egy-egy Szlovákiából érkező barna medve felbukkasására.

Az Európai Unióban állatkinzásnak minősített és mára betiltott medvetáncoltatás egykor mutatványos családok nemzedékei-



A medve halálos fegyverei a lábujjai végén nőtt hosszú és tühegyes karmok

nek biztosította a megélhetést (például Bulgáriában). A bocsként befogott állat szemfogait gazdája kitorte-kihúzta, nyakörvéhez erős láncot erősített, orrába vaskarikát fűzött. Az ahhoz kötött kötéllal és bottal kényszeríthették a két lábra állított medvét test súlyának egyik lábáról a másikra történő ütemes áthelyezésére, a tulajdonképpeni medvetáncra. A medvék hozzátartoznak a mesék világához is, hiszen például a *Szaffi* című rajzfilmben vásári táncosként szerepel egy. Emellett számos szólásmondás kapcsolatos a medvével.

A barna medve a vidékfejlesztési miniszter 100/2012. számú rendelete szerint fokozottan védett, természetvédelmi eszmei értéke 250 000 forint.

Dr. Nebojszki László



Pihenő, de környezetét éberrel figyelő barna medve

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**